

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КРАСОВСЬКА ГАЛИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 330.34-021.387:338(477)(043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
СТРУКТУРНОЇ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Житомир – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Хмельницькому національному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Стадник Валентина Василівна,
Хмельницький національний університет,
професор кафедри менеджменту,
адміністрування та готельно-ресторанної справи

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Зінчук Тетяна Олексіївна,
Поліський національний університет,
завідувач кафедри міжнародних економічних
відносин та європейської інтеграції

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
Ходаківська Ольга Василівна,
Національний науковий центр
“Інститут аграрної економіки”,
заступник директора з науково-проектної роботи

доктор економічних наук, професор
Михайлов Андрій Миколайович,
Сумський національний аграрний університет,
завідувач кафедри менеджменту
імені професора Л. І. Михайлової

Захист відбудеться 17 грудня 2021 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.083.02 у Поліському національному університеті Міністерства освіти і науки України за адресою: 10008, м. Житомир, бульвар Старий, 7, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Поліського національного університету Міністерства освіти і науки України за адресою: 10008, м. Житомир, бульвар Старий, 7.

Автореферат розісланий 16 листопада 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

Л. В. Тарасович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Наростання гостроти політичних і соціально-економічних конфліктів у світовій економіці впродовж останніх десятиліть посилює проблему підтримання здатності суб'єктів господарювання та національних економік протистояти глобальним деструктивним процесам і забезпечувати необхідний рівень економічного зростання, гармонійно поєднуючи питання економічної ефективності, соціальної справедливості та збереження довкілля. Багатопланова цільова установка на сталий розвиток потребує синтезу багатьох теоретико-методологічних і науково-методичних підходів. Такі підходи історично сформувалися у межах економічної теорії, теорії управління стосовно принципів, методів та інструментів управління розвитком економічних процесів і соціально-економічних систем різного рівня складності, як для окремих підприємницьких одиниць, так і для агломератів, об'єднаних одним брендом, а також регіональних економік, управління якими має свою специфіку, в якій, поряд з економічними, основна роль відводиться вирішенню соціальних та екологічних проблем.

Проблема ефективного управління розвитком соціально-економічних систем за умов зростаючої конкуренції за ринки і ресурси знаходиться в колі наукового інтересу багатьох науковців. В контексті різних цілей і з різних методологічних позицій та в руслі різних теоретичних концепцій і емпіричного досвіду над її вирішенням працювали: Д. Аджемоглу, Д. Белл, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, Д. Депперу і Д. Сератто, Дж. Кейнс, У. Ростоу, Дж. Стігліц, Дж. Едлер і Дж. Фаберберг, Р. Нельсон і С. Вінтер, Д. Норт, К. Поланьї, С. Ліпсі, Х. Лейбенстайн, Дж. Робінсон, Ф. Хайек, А. Хіршман, Г. Зінгер, У. Льюїс, Й. Шумпетер та багато інших. В Україні вагомий внесок у формування теоретико-методологічних і науково-методичних рекомендацій для зміни концептуальних підходів до управління розвитком національної економіки, який би дав змогу відійти від її переважно сировинної орієнтації та обмежити використання невідновних природних ресурсів для подальшої максимізації доходів основних бізнес-груп зробили О. Амоша, Т. Артьомова, О. Білорус, Б. Буркинський, М. Войнаренко, А. Гальчинський, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Горбулін, А. Гриценко, Б. Данилишин, Є. Данкевич, Я. Жаліло, І. Крючкова, В. Ляшенко, В. Маєвський, Л. Мельник, Л. Піддубна, В. Степанов, В. Хаустова, А. Чухно, О. Шведчиков, О. Юшкевич та інші. Проте, за існуючих реалій в промисловому секторі економіки України, що характеризуються значними деструктивними процесами і структурними змінами, пов'язаними із зміною векторів і пріоритетів економічного співробітництва, проблема підтримання сталої позитивної динаміки стала невіддільною від проблеми забезпечення структурної збалансованості економіки.

В контексті обґрунтування перспективних напрямів структурних зрушень національної економіки актуальними є роботи таких науковців як О. Алімов, Т. Артьомова, В. Геєць, А. Гриценко, А. Даниленко, Т. Зінчук, С. Єрохін, Ю. Кіндзерський, І. Кравчук, А. Кучер, А. Михайлов, В. Нижник, О. Скидан, М. Скрипниченко, О. Соколова, В. Стадник, О. Сухарев, В. Трегобчук,

О. Ходаківська, Л. Шинкарук, О. Шкурупій, С. Філіппова В. Юрчишин та інших, які наголошували на необхідності перебудови її відповідно до сучасних вимог глобальних ринків та побудови заснованої на інноваціях конкурентоспроможної економіки, яка забезпечує сталий розвиток суспільства.

Їх погляди відповідають концептуальним підходам таких відомих зарубіжних науковців як П. Дасгупта, Дж. Сакс і К. Маттей, П. Друкер, Д. Медоуз, Г. Мюрдаль, Дж. Несбіт і П. Абурден, М. Портер, Дж. Робертсон, Т. Парсонс і Н. Смелсер, Д. Піраджес, А. Тойнбі, А. Тофлер, Р. Фостер, Т. Шульц та інших. Однак реалії сьогодення вказують на те, що інноваційні чинники в економіці України використовуються точково і не здатні суттєво вплинути на загальну економічну динаміку і тим більше – забезпечити суттєвий прогрес у вирішенні проблеми сталості функціонування національної економіки через її збалансований розвиток. Актуальність цієї проблеми для країни, що прагне зайняти гідне місце у глобальному розподілі праці, зберігаючи життєдайність природного середовища і підвищуючи якість життя членів суспільства не підлягає сумніву і потребує методологічного обґрунтування сценаріїв і механізму його вирішення для усіх учасників економічної діяльності. Це і зумовило вибір теми дисертації, визначило її мету і завдання, сформувало наукову і практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематики науково-дослідних робіт Хмельницького національного університету, зокрема є складовою держбюджетної теми: “Моделювання фінансово-економічної безпеки підприємницьких структур в стратегіях їх інноваційного розвитку” (ДР № 0117U001170) – в межах якої обґрунтовано стратегічні пріоритети структурних змін у промисловому секторі економіки України та розроблено науково-практичні рекомендації для оцінювання можливості нарощування потенціалу розвитку підприємницького сектора національної економіки за рахунок кредитування; держбюджетної теми: “Моделювання інноваційного ресурсного потенціалу в стратегіях безпечного розвитку підприємств малого та середнього бізнесу” (ДР № 0120U102123) – розроблено науково-методичні підходи до моделювання процесів узгодження стратегічних пріоритетів учасників спільних інвестиційних проєктів сталого розвитку та розроблено науково-методичні рекомендації для розвитку інноваційного потенціалу підприємницьких структур; договору на створення (передачу) науково-технічної продукції “Розвиток ринкового потенціалу підприємства на основі мережевої взаємодії” (ДР № 0118U000230) – внесок полягає у розробці науково-методичних рекомендацій для розбудови стратегічного партнерства підприємств регіону з урахуванням пріоритетів сталого розвитку; ініційованої теми: “Ресурсне та інституційне забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем” (ДР № 0120U102755) – розроблено модель інституційного забезпечення механізму реалізації структурних пріоритетів сталого розвитку та науково-практичні рекомендації для створення інститутів колективної дії; міжнародного наукового проєкту TEMPUS-IV 543873-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR: “Підготовка педагогів і освітніх менеджерів до роботи з гетерогенними групами і організаціями” – надання науково-методичних рекомендацій для

розбудови інклюзивного освітнього простору, що відповідає структурним пріоритетам сталого розвитку країни. Матеріали дисертації використано також при виконанні держбюджетної науково-дослідної теми Чернігівського національного технологічного університету “Соціально-економічні проблеми сталого розвитку регіону” (ДР № 0115U000891) – сформовано науково-практичні рекомендації для побудови матриці стейкхолдерів і управління стейкхолдерською взаємодією в розрізі завдань сталого розвитку.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне та методологічне обґрунтування наукових засад процесу розвитку соціально-економічних систем з позиції галузевого та регіонального підходів, розробка практичного інструментарію формування структурної збалансованості функціонування національної економіки.

Поставлена мета обумовила розв’язання таких *завдань*:

- здійснити гносеологічний аналіз і побудувати експлікацію економічної категорії “розвиток соціально-економічної системи” з урахуванням специфічних взаємозалежностей її соціальної та економічної складових;
- виявити взаємозв’язок між економічними категоріями “розвиток” і “конкурентоспроможність” та їх похідними, які розкривають зміст проблеми сталості розвитку соціально-економічних систем за умов викликів глобалізації;
- здійснити порівняльну оцінку еволюції наукових поглядів на можливості й межі економічного зростання та позиціонувати концепцію “sustainable development” за цілями, структурними елементами та їх комплементарністю;
- концептуалізувати гіпотезу структурної збалансованості сталого розвитку соціально-економічних систем і визначити методологічні особливості її реалізації на макро-, мезо- та мікро- рівнях;
- позиціонувати технологічний чинник у процесах формування структурної збалансованості сталого розвитку економіки та обґрунтувати принципи забезпечення технологічної відповідності напрямам структурних зрушень в національній економіці;
- дати характеристику інституційного забезпечення розвитку соціально-економічних систем з виокремленням домінуючих чинників впливу інституційного середовища на вектори структурних зрушень і перебіг структурних процесів;
- на основі структурно-динамічного аналізу діяльності економіки України виявити її роль та місце в глобальному економічному просторі і сформулювати перспективні напрями трансформаційних змін в контексті стратегічних пріоритетів сталого розвитку;
- розробити концептуальну модель реалізації механізму інституційного забезпечення процесів формування структурної збалансованості національної економіки відповідно до глобальних цілей Концепції сталого розвитку;
- сформулювати матрицю стейкхолдерів розбудови інститутів колективної дії з метою реалізації завдань щодо формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки;

- оцінити вплив банківського кредитування на ефективність діяльності та здатність до реалізації програм сталого розвитку підприємницького сектора національної економіки;
- розробити модель адаптивного механізму відтворення інтелектуального капіталу в секторі послуг вищої освіти;
- розробити науково-методичний інструментарій практичної реалізації процесів формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки.

Об'єктом дослідження є процеси трансформаційних змін в системі національної економіки, які забезпечують структурну збалансованість сталого розвитку.

Предметом дослідження є теоретико-концептуальні положення, методологічні, науково-методичні і прикладні засади формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є основні положення економічної теорії, теорії управління, загальнонаукові й спеціальні методи пізнання явищ і процесів щодо розвитку соціально-економічних систем. У дослідженні використано такі методи: *гносеологічного і контент-аналізу* (історичний, аналітичний, логічний, узагальнення, декомпозиції) – для дослідження генези теорії економічного зростання і сталого розвитку; *аналізу, синтезу, системного підходу та наукового абстрагування* – для формування концепції структурної збалансованості сталого розвитку соціально-економічних систем; *конструювання понять і категорій* – для критичного аналізу наявних і формулювання авторських дефініцій; *економіко-статистичного і порівняльного аналізу* – для виявлення проблем в розвитку економіки України за умов глобальних деструктивних викликів; *інституціонального аналізу* – для виокремлення основних прогалин у інституційному середовищі України, які деформують вектори мотиваційного впливу в контексті пріоритетів сталого розвитку; *економіко-математичного моделювання* – для обґрунтування стратегічних пріоритетів структурних змін економіки України та узгодженні стратегічних пріоритетів учасників спільних інвестиційних проектів сталого розвитку; *графічного моделювання* – для побудови механізму інституційного забезпечення формування структурної збалансованості сталого розвитку економіки України і формування інститутів колективної дії на рівні регіону; *опитування і експертного оцінювання* – для побудови матриці стейкхолдерської взаємодії; *графічної візуалізації* – для наочного відображення та підтвердження результатів дослідження; *абстрактно-логічний* – для розробки теоретичних узагальнень і висновків за результатами дослідження.

Інформаційну базу досліджень становлять законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, Євростату, офіційна інформація міжнародних організацій, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів, фахова інформація мережі Інтернет, інформаційні та звітні матеріали окремих підприємницьких структур, результати особистих аналітичних узагальнень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретичних, концептуальних, методологічних, науково-методичних і прикладних положень щодо формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки.

До найвагоміших наукових результатів дослідження належать такі:

вперше:

- розроблено експлікацію дефініції “розвиток соціально-економічних систем”, яка інтегрує існуючі наукові підходи до трактування сутності категорії “розвиток” та основні закони діалектики з одного боку, з іншого боку, засновується на якісних змінах в природі соціально-економічних систем та соціальних відносинах між основними учасниками процесу структуризації національної економіки, що дозволяє забезпечувати баланс між спадковістю і мінливістю як базису сталого розвитку соціально-економічних систем і слугує аргументом доцільності виділення чинника структурної збалансованості національної економіки як основи її сталого розвитку та ключової ролі інституційної складової в регулюванні соціальних процесів;

- сформульовано і методологічно обґрунтовано концепцію структурної збалансованості сталого розвитку соціально-економічної системи як такої, що містить необхідну сукупність елементів, функціональне призначення і гнучка взаємодія яких забезпечують існування системи в динамічному ринковому контексті в заданому суб’єктом управління економічному режимі й побудовано матрицю структурно-функціональних взаємозв’язків соціально-економічної системи макрорівня, яка охоплює її економічну, соціальну, екологічну, технологічну та інституційну складові, що дало змогу обґрунтувати основні методологічні підходи до процесу формування структурної збалансованості сталого розвитку і визначити термінологічну сутність основних дефініцій, необхідних для дослідження та атрибутивного відображення цього процесу на рівні національної економіки;

- спроектовано модель інституційного забезпечення механізму формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки, в якій закладено взаємодію екстрактивних та інклюзивних інститутів та ключові структурні інструменти досягнення результативності функціонування економіки на макро-, мезо- та мікрорівнях, що створює мотиваційну основу для інвестиційного забезпечення обґрунтованих інноваційно-технологічних зрушень в галузевому та регіональному розрізі;

удосконалено:

- систематизацію термінологічного діапазону використання категорії “розвиток” за динамічними і структурними характеристиками з виділенням ключових чинників результативності розвитку, що дозволило сформувати методологічну основу структурування завдань стратегії розвитку національної економіки України за складовими, що з найбільшою ймовірністю максимізують корисний результат в забезпеченні її конкурентоспроможності;

- позиціонування цілей концепції “sustainable development” в розрізі основних структурних елементів та їх комплементарності на макро-, мезо- та макрорівнях, у якій, на відміну від існуючої, диференційовано, по-перше, цілі

сталого розвитку, що можуть бути реалізовані в умовах ринкового середовища, та, по-друге, цілі, що потребують державної та громадської підтримки через розробку регулятивного механізму. Внаслідок диференціації цілей визначено ключові напрями розбудови інститутів колективної дії, які є функціональною основою структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки;

- методологічний підхід до обґрунтування напрямів структурних змін національної економіки, який поєднує основні положення теорій: інновацій, економічної складності та цінності, які є базисом формування принципів технологічного забезпечення багатокладності економічних систем в еволюційному русі. Реалізація даних принципів доводить нерівномірність створення і максимізації отримання споживчих цінностей для крайн-представників різних укладів за рахунок альтернативності рішень, які детермінуються закономірностями техніко-технологічного розвитку;

- методичний та прикладний підходи до обґрунтування умов розбудови стратегічного партнерства у сфері “зеленого підприємництва”, у якому, на відміну від діючих, для узгодження стратегічних пріоритетів учасників спільних інвестиційних проєктів поєднано теорію ігор із експертними методами, що дає змогу оцінити, по-перше, інвестиційний внесок кожного актора у сукупний результат (ефективність) проєкту, по-друге, очікувану корисність від реалізації проєкту, виходячи з позиції учасника у ланцюгу створення споживчої цінності. Реалізація таких проєктів забезпечує зростання мережевого інноваційно-ресурсного потенціалу учасників і здійснення міжгалузевих структурних змін в економіці регіону;

дістали подальшого розвитку:

- ідентифікація динамічних властивостей соціально-економічних систем, наукова оригінальність якої полягає у виокремленні соціальних аспектів, що детермінують структурні перетворення систем в контексті цілей сталого розвитку через призму балансу інтересів стейкхолдерів – це дало змогу позиціонувати у матриці “вплив-інтереси” основні групи стейкхолдерів у якості необхідної умови формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки;

- цільові установки методології аналізу інституційного середовища країни, якими визначено відмінності у природі, векторах і силі впливу екстрактивних та інклюзивних інститутів, що дало змогу змоделювати процеси розбудови середовища “підприємницької інклюзії”, як необхідної умови для реалізації завдань Концепції сталого розвитку національної економіки;

- методологічний підхід до обґрунтування напрямів розбудови ресурсного потенціалу національної економіки, який ґрунтується на введенні авторського визначення “структурно-збалансований ресурсний потенціал національної економіки” як комплементарної сукупності матеріальних і нематеріальних ресурсів, співвідношення яких в існуючих та перспективних ланцюгах створення споживчих цінностей забезпечує необхідний рівень екологічної безпеки і сприяє максимізації загального суспільно-корисного результату та сталій динаміці економічного зростання;

- визначення впливу банківського сектору кредитування бізнесу на ефективність діяльності підприємств та структуру їх капіталу, що доводить необхідність залучення та зміну умов банківських запозичень в розвиток “зеленого” підприємницького сектору;

- застосування методу математичного моделювання з метою визначення можливостей відтворення інтелектуального капіталу у секторі послуг вищої освіти для забезпечення висококваліфікованими людськими ресурсами структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретичні й методологічні положення роботи щодо формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки доведено до рівня конкретних науково-методичних розробок і практичних рекомендацій.

Основні положення та результати дослідження доведено до рівня практичних рекомендацій і використано при розробці та реалізації Програми економічного та соціального розвитку Хмельницької області на 2021 рік, Стратегії розвитку Хмельницької області на 2021–2027 рр. і Програми розвитку малого і середнього підприємництва області на 2019–2020 рр. (довідка Хмельницької ОДА № 99/26-29-6420/2021 від 12.10.2021 р.).

Науково-методичні та прикладні результати дослідження використано в діяльності: Управління розвитку агропромислового комплексу та земельних відносин Хмельницької ОДА – для виявлення технологічно і ресурсно комплементарних секторів виробництва та переробки продукції сільського господарства та оцінювання можливостей фермерських господарств регіону інтегрувати зусилля для реалізації проєктів “зеленого підприємництва”, що дало змогу окреслити шляхи максимізації доданої вартості у секторі АПК України за участі суб’єктів господарювання регіону (довідка № 03/91 від 15.09.2021 р.); Хмельницької торгово-промислової палати – для налагодження партнерської співпраці між підприємствами, узгоджуючи стратегічні пріоритети учасників спільних інвестиційних проєктів (довідка № 22-01/100 від 09.02.2021 р.).

Розроблені науково-методичні рекомендації для виявлення і узгодження позицій стейкхолдерів, розбудови інститутів колективної дії та реалізації проєктів сталого розвитку використовуються ГО “Рада молодих учених при Міністерстві освіти і науки України” (довідка № 506 від 16.09.2021 р.); ГО “Інститут демократії та соціального прогресу” (довідка № 7 від 18.03.2021 р.); Агенцією регіонального розвитку Хмельницької області (довідка № 19-32 від 03.09.2021 р.); Хмельницькою обласною організацією Спілки економістів України (№ 8 від 03.07.2021 р.).

Розроблені науково-методичні рекомендації щодо розширення інноваційних можливостей підприємства для реалізації проєктів сталого розвитку прийнято до впровадження підприємствами різних сфер та організаційно-правових форм діяльності: агропромислові підприємства: ТОВ Група компаній “ВітАгро” (довідка № 12 від 3.04.2021 р.); ТОВ “Агрохім-Партнер” (довідка № 22 від 20.06.2021 р.); ТОВ “Енселко Агро” (довідка № 10 від 16.02.2021 р.); машинобудівні підприємства: ДП “Новатор” (довідка № 04/57 від 19.05.2021 р.);

ПАТ “Укрелектроапарат” (довідка № 67 від 20.07.2021 р.); підприємство сфери туризму: ТОВ Санаторно-лікувальний комплекс “Перлина Поділля” (довідка № 24 від 25.08.2021 р.).

Основні наукові результати дослідження використовують у навчальному процесі Хмельницького національного університету під час викладання дисциплін “Менеджмент”, “Менеджмент гетерогенних організацій”, “Корпоративне управління”, “Сучасні концепції управління розвитком соціально-економічних систем”, “Креативний менеджмент”, “Менеджмент в закладах освіти” (довідка про впровадження № 142/1740 від 2.09.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною кваліфікаційною завершеною науковою працею, у якій викладено положення, висновки й пропозиції, здобуті автором особисто. Вони полягають у розробці концептуально-теоретичних засад і методології формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки з обґрунтуванням науково-методичних рекомендацій для їх практичного застосування в економіці України. Наукові положення дисертаційної роботи, пропозиції та рекомендації, що виносяться на захист, одержані особисто автором. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, що є результатом власних досліджень здобувача. Внесок автора в спільних працях зазначено у списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи апробовано на 23 науково-практичних конференціях різних рівнів, а саме: “Міжнародне економічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність” (Київ, 5–6.12.2014 р.); “Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації” (Хмельницький, 8–9.10.2015 р.); “Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд” (Запоріжжя, 13–14.11.2015 р.); “Менеджмент розвитку соціально-економічних систем в новій економіці” (Полтава, 19.10.2017 р.); “Механізми, стратегії, моделі і технології управління економічними системами в умовах розвитку інтеграційних процесів” (Мукачеве, 4–6.10.2018 р.); “Corporate governance: strategies, technology, processes” (Leipzig, 26.10.2018 р.); “Пріоритети розвитку підприємств у XXI столітті” (Кропивницький, 22.11.2018 р.); “Маркетингові технології в умовах глобалізації економіки України” (Хмельницький, 29.11–1.12.2018 р.); “Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World (Lisbon, 28.12.2018 р.); “Стратегії, моделі та технології управління економічними системами” (SMTESM-2019) (Хмельницький, 3–4.10.2019 р.); “Інструменти регулювання національної економіки та національної безпеки в умовах сучасних глобальних викликів” (Хмельницький, 17–19.10.2019 р.); “Моделювання, розвиток та стратегічне управління економічними системами” (Івано-Франківськ, 24–25.10.2019 р.); “Бізнес-ризик у динамічному глобальному середовищі (BRCDGV 2019)” (Тернопіль, 07–08.11.2019 р.); “Сталий розвиток соціально-економічних систем в умовах глобалізаційних процесів” (Київ, 30.03.2020 р.); “Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки” (Дніпро, 16–17.04.2020 р.); “Інституціональне забезпечення розвитку споживчого ринку

регіону” (Вінниця, 22.04.2020 р.); “Актуальні проблеми економіки та управління: теоретичні і практичні аспекти” (Хмельницький, 14–16.05.2020 р.); “Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy (M3E2-MLPEED 2020) (Одеса, 13–18.07.2020 р.); “Стратегії, моделі та технології управління економічними системами” (Хмельницький, 8–9.10.2020 р.); “Sustainability in Energy and Environmental Science” (Івано-Франківськ, 21–22.10.2020 р.); “Від Балтики до Причорномор’я: формування сучасного економічного простору” (Рига, 21.08.2020 р.); “Економічний розвиток держави, регіонів та підприємств: проблеми та перспективи” (Львів, 28–29.04.2021 р.); “Science, Technology and Innovation for the Sustainable Development Goals and Recovery from Covid-19” (Кутаїсі, 23.06.2021 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 46 наукових праць загальним обсягом 50,94 ум. друк. арк., з яких особисто авторці належить 39,02 ум. друк. арк., зокрема: 6 монографій і розділів монографій, з яких 3 закордонні; 4 статті у виданнях, що включені до баз Scopus, Web of Science Core Collection; 22 статті в наукових фахових виданнях України й інших держав, внесених до міжнародних наукометричних баз; 14 праць апробаційного характеру, що додатково відображають результати дисертації.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 540 стор., з яких 406 стор. основного тексту. Робота містить 54 таблиці, 39 рисунків, з яких 25 займають площу повної сторінки; 9 додатків на 42 стор. Список використаних джерел налічує 619 найменувань на 67 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У першому розділі **“Теоретико-концептуальні засади забезпечення структурної збалансованості сталого розвитку соціально-економічних систем”** викладено генезу наукових поглядів на сутність і цілі управління розвитком соціально-економічних систем, позиційовано концепцію сталого розвитку у розрізі її структурних і динамічних характеристик, концептуалізовано гіпотезу структурної збалансованості сталого розвитку соціально-економічних систем, обґрунтовано необхідність її впровадження і сформовано термінологічне підґрунтя для вирішення цієї наукової проблеми.

Підтримання позитивної і сталої динаміки розвитку соціально-економічних систем є ключовим завданням суб’єктів прийняття управлінських рішень на усіх рівнях управління і потребує усвідомлення зв’язку між загальними законами розвитку природи і закономірностями перебігу економічних процесів у соціо-історичному контексті. Досліджуючи діалектику розвитку як процесу у його зв’язку із очікуваним результатом, здійснено аналіз науково-методологічних підходів до трактування сутності категорії “соціально-економічна система” з урахуванням специфічних взаємозалежностей її соціальної та економічної складових. Аргументовано, що доцільно опиратись на конструктивно-системний науково-методологічний підхід, який підкреслює

важливість раціонального конструювання організаційного простору таких систем – для побудови гнучко-структурованої цілісності із заданими властивостями і системою цілей, яка здатна підтримувати динамічну рівновагу у мінливому зовнішньому оточенні.

Акцентуючи на тому, що гнучкість і цілеспрямованість забезпечується взаємовигідною організаційною взаємодією, сформульовано авторське визначення дефініції “соціально-економічна система” – як взаємопов’язаної виробничими відносинами гнучко-структурованої сукупності елементів, склад і функціональне призначення яких забезпечує існування системи у заданому суб’єкті управління економічному режимі. Останній об’єктивується у вигляді деякої концепції, описується певною системою координат і втілюється у цілях і стратегічних пріоритетах розвитку соціально-економічної системи, зміст і характер яких детермінуються середовищем її функціонування.

Здійснено експлікацію змістовного наповнення дефініції “розвиток” співвідносно соціально-економічних систем. У ній інтегровано основні наукові підходи до трактування сутності розвитку, показано їх зв’язок із основними законами діалектики (рівноваги і самозбереження, заперечення заперечення, єдності і боротьби протилежностей, переходу кількості в якість); акцентовано увагу на сутності якісних змін у економічних системах; підкреслено необхідність підтримання балансу спадковості і мінливості в ході розвитку, вказуючи на структурну основу досягнення такого балансу в управлінні сталим розвитком соціально-економічних систем. Це дало підстави для виділення чинника структурної збалансованості національної економіки як основи її сталого розвитку і особливої ролі соціальних відносин у цьому процесі.

Опираючись на основні положення теорії систем, теорії конкуренції і теорії цінності, аргументовано, що основною метою управління розвитком соціально-економічної системи має бути підвищення її здатності продукувати суспільно корисні цінності і зміцнювати конкурентоспроможність у тривалому періоді. Здійснено систематизацію термінологічного діапазону використання категорії “розвиток” за динамічними і структурними характеристиками – з виділенням ключових чинників результативності розвитку, які подано з позицій конкурентоспроможності системи. Зважаючи на прямий зв’язок цілей розвитку соціально-економічної системи із її конкурентоспроможністю та враховуючи ключову роль інноваційних чинників у цьому процесі доповнено модель національного ромба конкурентоспроможності конкретизацією змісту інновацій за виділеними ним напрямками та показано їх зв’язок із основним джерелом розвитку – інтелектуальним капіталом, накопичення і реалізація якого прямо залежать від поліпшення якості життя і професійної діяльності людей.

Відмітною характеристикою розвитку економіки розвинених країн є те, що вона реалізується через зростання якості життя населення у всіх його складових, що створює сприятливе соціальне і природне середовище для само-реалізації людини і її активній участі у суспільно-політичних та економічних процесах. Завдяки цьому нарощується інтелектуальний капітал країни, генерується синергія спільної діяльності і зберігається глобальна конкурентоспроможність національної економіки у довгостроковому періоді. Це є основною

метою концепції сталого розвитку, реалізація цілей якої на рівні національної економіки потребує скоординованих зусиль багатьох зацікавлених осіб.

Використання конструктивно-системного підходу у поєднанні з сучасними методологічними підходами теорії конкуренції, теорії цінності, теорії інновацій і людського капіталу послужили основою для концептуалізації гіпотези структурної збалансованості сталого розвитку соціально-економічних систем, обґрунтування доцільності й необхідності її впровадження на рівні національної економіки. Для вирішення цієї наукової проблеми сформовано відповідне термінологічне забезпечення, яке узагальнено подано в табл. 1.

Таблиця 1

**Морфологічний словник термінологічного апарату формування
структурної збалансованості сталого розвитку
соціально-економічних систем**

Термін	Авторське тлумачення терміну	Ключові аспекти, що потребують вирішення
Соціально-економічна система	Взаємопов'язана виробничими відносинами гнучко-структурована цілісність, призначення і цільові установки елементів якої забезпечують її життєздатність / конкурентоспроможність в динамічному ринковому контексті у заданому суб'єкті управління економічному режимі	Досягнення взаємовигідності виробничих відносин в організаційному середовищі системи (підтримання балансу інтересів учасників)
Управління розвитком соціально-економічної системи	Сукупність взаємопов'язаних дій, спрямованих на посилення організаційно-структурної гнучкості й адаптивних властивостей системи для підвищення її здатності продукувати суспільно корисні цінності, підтримуючи конкурентоспроможність у тривалому періоді	Посилення організаційно-структурної гнучкості й адаптивних властивостей системи
Сталий розвиток соціально-економічної системи	Сукупність перманентних і обґрунтованих з погляду відповідності зовнішнім викликам змін у структурі і параметрах системи, які дають змогу у довгостроковому періоді зберігати її життєздатність за безпечної ресурсоемності споживання, показуючи при цьому сталу позитивну динаміку якості життя	Способи досягнення ресурсної і ринкової синергії та підвищення якості життя в межах безпечної ресурсоемності споживання
Структурна збалансованість соціально-економічної системи	Наявність у організаційному середовищі усіх структурних елементів, функціональне призначення і гнучка взаємодія яких забезпечують існування системи в динамічному ринковому контексті у заданому суб'єкті управління економічному режимі	Оптимізація структурно-функціонального наповнення системи в її організаційному середовищі у ринковому контексті
Забезпечення структурної збалансованості сталого розвитку системи	Гнучкий процес підтримання оптимальних пропорцій її стану, який визначається рівнодією векторів економічних та інших інтересів сукупності її акторів, узгодження позицій яких має відповідати пріоритетам сталого розвитку і конкурентоспроможності та відбуватися за принципами стейкхолдерської взаємодії і соціального діалогу	Формування механізму узгодження балансу інтересів зацікавлених груп (стейкхолдерів) в розрізі джерел/ресурсів і цілей сталого розвитку
Механізм управління структурною збалансованістю сталого розвитку системи	Сукупність обґрунтованих з погляду збереження конкурентоспроможності системи принципів і методів управління взаємодією стейкхолдерів, спрямованих на підтримання структурного балансу системи за функціонально-об'єктивними складовими (види діяльності, що задовольняють суспільні потреби) в розрізі тріади "економіка-екологія-соціум"	Формування дієвого інструментарію впливу на поведінку економічних акторів для забезпечення взаємоузгодженої динаміки розвитку структурних елементів системи в розрізі тріади "економіка-екологія-соціум"

Здійснено позиціонування цілей сталого розвитку в розрізі основних структурних елементів (економічного, соціального та екологічного) і проаналізовано основні методологічні підходи до їх реалізації. Виділено цілі, що можуть бути реалізовані на основі ринкового механізму, і ті, що потребують підтримки з боку державного регулятивного механізму. Підкреслено, що цілі соціального і екологічного прогресу у своїй більшості потребують інституційної підтримки – через розбудову інститутів колективної дії.

У другому розділі роботи **“Методологічні основи формування структурної збалансованості національної економіки в контексті її сталого розвитку”** обґрунтовано методологічні аспекти концепції структурної збалансованості сталого розвитку економіки в розрізі її основних складових, виділено і аргументовано домінуючу роль інноваційно-технологічних чинників у процесах структурних змін та вказано на необхідність інституційного забезпечення реалізації структурних пріоритетів сталого розвитку.

Методологічні особливості концепції структурної збалансованості сталого розвитку соціально-економічних систем окреслено в розрізі основних структурних складових та рівнів управління (макро-, мезо- і мікро-). Зазначено, що структурні зрушення можуть стосуватися змін у диспозиції структурних елементів в загальній архітектурі соціально-економічних систем, їх функціональній чи галузевій взаємозалежності, регіональному розміщенні та інших якісних характеристиках, що змінює рівень їх впливу на функціонування системи та її кількісні характеристики.

Аргументовано, що процес формування структурної збалансованості сталого розвитку в розрізі тріади “економіка-екологія-соціум” потребує обґрунтованих з позицій ресурсозабезпеченості і відповідності глобальним трендам структурних зрушень національної економіки і має підтримуватися інституційно. Виходячи із цього методами аналізу і синтезу диференційовано змістове наповнення і побудовано матрицю структурно-функціональних взаємозв’язків управління національною економікою з виділенням економічної, соціальної, екологічної, технологічної та інституційної складових (табл. 2).

Представлені у матриці структурно-функціональні взаємозв’язки характеризують взаємопроникнення виділених підсистем у ході розвитку системи як цілісного утворення. Кожна підсистема має своє специфічне призначення, виконує покладену на неї роль, яка необхідна для підтримання життєдіяльності усієї системи. Взаємодоповнюваність та несуперечливість функціонального призначення виділених структурних елементів (підсистем) національної економіки забезпечують її динамічну стійкість.

Акцентовано на технологічній домінанті структурних зрушень і підкреслено, що вони детермінуються закономірностями техніко-технологічного розвитку, які окреслюють коло альтернативних рішень у процесах створення споживчих цінностей та мають забезпечувати максимізацію їх результуючої для суб’єктів економічної діяльності. Найважливішими з них є: взаємозв’язок техніко-технологічних інновацій із їх практичною необхідністю, зумовленою суперечністю між зростанням та можливостями задоволення суспільних потреб; об’єктивна послідовність етапів

зміни технологічних устроїв, в ході яких зростають можливості нових поколінь техніки/технології створювати споживчі цінності; міжгалузевий зв'язок основних трендів інноваційно-технологічного розвитку, який уможливорює мультиплікативний ефект у структурі національної економіки за наявності механізму підтримання збалансованих структурних змін.

Таблиця 2

Матриця структурно-функціональних характеристик соціально-економічної системи в контексті пріоритетів сталого розвитку

Функціональні підсистеми	Економічна	Соціальна	Екологічна	Технологічна	Інституційна
Економічна	X	Формування механізму розподілу доходів і реалізації цілей соціального прогресу	Обґрунтування обсягів і структури потреб у невідновлюваних ресурсах	Формування принципів і концепції технологічного розвитку	Законодавча формалізація правил взаємодії економічних акторів та створення механізму контролю за їх дотриманням
Соціальна	Формування структурно-компетентнісних характеристик трудових ресурсів та визначення обсягів споживання суспільних благ	X	Розвиток форм соціальної активності для встановлення меж і недопущення агресивного втручання людини у довкілля	Формування технологічної культури – як способів продукування і застосування знань	Формування структури інституційного середовища, балансування формальних і неформальних складових
Екологічна	Формування обмежень у споживанні невідновлювальних ресурсів	Формування культури дбайливого ставлення до природи і природних ресурсів	X	Встановлення екологічних нормативів технологічного оснащення виробничих процесів	Інституційне забезпечення вирішення проблем екологічної безпеки
Технологічна	Формування технологічної платформи здійснення економічних процесів	Розвиток соціальних мережевих технологій для взаємодії членів суспільства	Створення і поширення ресурсощадних і екологічно-безпечних технологій	X	Формування технологій здійснення інституційних змін
Інституційна	Формування інститутів участі громадськості у політичних процесах та суспільно-відповідальних стереотипів економічної діяльності	Розвиток неформалізованих форм впливу на громадську активність	Формування ідеології суспільної відповідальності за вирішення екологічних проблем, інституційна підтримка розвитку екосистем	Формування мотиваційного середовища інноваційно-технологічного розвитку	X

З урахуванням цих закономірностей сформовано сукупність принципів забезпечення технологічної відповідності напрямам структурних зрушень в економічних системах: стратегічної спрямованості, технологічної оптимізації, технологічного балансування, мультиплікації ефекту технологічних зрушень в суміжних технологічних системах, відповідності організаційних і технологічних зрушень, інноваційності технологічних змін, інтегральної вимірності результату. Дотримання цих принципів забезпечить не точкове вкраплення в економіку високотехнологічних виробництв, а перехід до вищого технологічного устрою взаємопов'язаних підприємств, тобто – міжгалузеву технологічну збалансованість структурних зрушень.

Шляхом узагальнення світових технологічних трендів і їх впливу на економічну динаміку графічно змодельовано технологічне підґрунтя концепції формування і підтримання структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки: аргументовано, що міжгалузеві структурні зміни мають опиратися на розробки високотехнологічного сектора, що змінюватиме ресурсну базу економіки і її технологічні та ринкові можливості (рис.1).

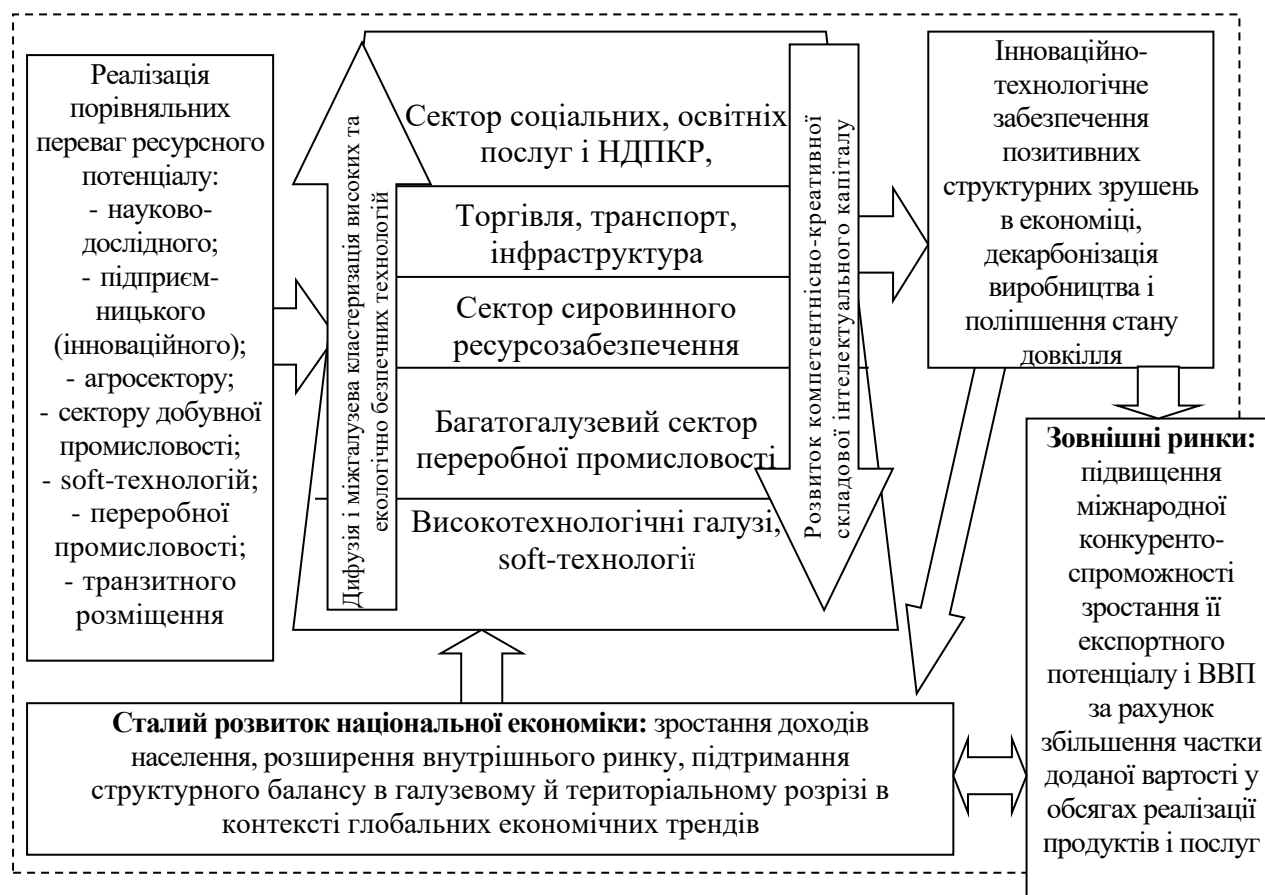

Рис. 1. Концепція формування і підтримання структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки: технологічний аспект

Зважаючи на те, що збалансованість структурних зрушень національної економіки потребує відповідного інституційного забезпечення, та опираючись на сучасні методологічні підходи інституціональної економіки (зокрема, дослідження Д. Норта, Д. Аджемоглу і Дж. Робінсон) стосовно структурування інституційного середовища за характером впливу його елементів на економічну

поведінку учасників ринку (екстрактивні та інклюзивні інститути), сформовано авторське бачення впливу структури інституційного середовища на структурні зміни в соціально-економічних системах. Домінування екстрактивних інститутів зумовлює рентоорієнтовану поведінку суб'єктів ринкових відносин, за якої останні шукають можливості набуття статусної, адміністративної і політичної ренти (нелегітимних рентних доходів) і присвоєння доходів від неї; домінування інклюзивних – інноваційно-активну, яка зорієнтовує бізнес на пошук джерел утворення інноваційно-технологічної ренти, присвоєння легітимних рентних доходів.

Враховуючи те, що економічна поведінка суб'єктів ринку формується під впливом економічних, політичних інститутів та ідеологічних конструктів, які в сукупності складають інституційну матрицю країни, аргументовано, що для реалізації концепції сталого розвитку в інституційну матрицю України має бути закладена така система координат, у якій переважатимуть інклюзивні інститути. Створення середовища “підприємницької інклюзії” забезпечить трансформацію імперативів економічного зростання за рахунок розвитку соціального капіталу країни, підвищення соціальної активності та залучення у процес якісних змін широких верств населення.

У розділі 3 **“Аналіз структурних пріоритетів розвитку економіки України та їх відповідності глобалізаційним викликам”** здійснено структурно-динамічний аналіз стану і динаміки розвитку економіки України в контексті процесів, що відбуваються у світовій економіці. Виділено основні мегатренди, які проявляються на рівні країн, економік і окремих бізнесів та впливають на структурні процеси в економіці України. До них, зокрема, віднесено: 1) невідворотність переходу світової економіки до економічного зростання на основі концепції сталого розвитку (“зеленого переходу”); 2) масштабність і зростаюча динаміка технологічних змін, зумовлених досягненнями четвертої (інформаційної) промислової революції; 3) переформатування глобальних ланцюгів цінності, що змінює структуру міжнародного поділу праці. На основі аналізу цих мегатрендів та наслідків деструктивних процесів у промисловому секторі економіки України підкреслено необхідність пошуку можливостей для входження України в технологічні ланцюги тих компаній, які переформатовують свої бізнес-процеси – надаючи перевагу тим, що відповідають стратегічним пріоритетам сталого розвитку.

В сучасному світі необхідною умовою сталого розвитку країн є достатньо високий індекс економічної складності їх сукупного продукту, що бере участь у міжнародному обміні товарами і послугами. Спрощено цей показник розраховується за усією сукупністю продукції, що йде на експорт на основі моделі Баласси:

$$\{M\}_{cp} = I(RCA_{cp} > 1), \quad (1)$$

де $I(.)$ – стандартна функція-індикатор, а показник RCA_{cp} відображає величину виявленої порівняльної переваги країни c у виробництві товару p .

Якщо RCA_{sp} для товару p більше одиниці, то країна має конкурентну перевагу в його виробництві. Така перевага забезпечується виробництвом продуктів з високою доданою вартістю, що є конкурентними на зовнішніх ринках.

Однак, дані міжнародної статистики свідчать, що Україна в рейтингу складності економіки займає лише 44 місце із 133 країн і впродовж останніх десяти років показує негативну динаміку цього показника. В процесі дослідження структури експорту України в 2013–2020 рр. встановлено стійкі тенденції посилення її сировинно-ресурсної домінанти (чорні метали, зернові культури, руди, шлак і зола), сукупні обсяги експорту яких зросли з 44,9 % у 2013 р. до 55,4 % у 2020 р. Це зумовлено переважанням екстрактивних інститутів у політико-правовому полі України, яке спричинило монополізацію використання природного ресурсного потенціалу країни і структурну розбалансованість економіки за галузями і регіонами – промисловий сектор продовжує деградувати. Це підтверджується даними експорту продукції машинобудування, які коливаються в межах 5,1–5,5 % в останні 5 років (рис. 2, побудовано за даними офіційної статистики).

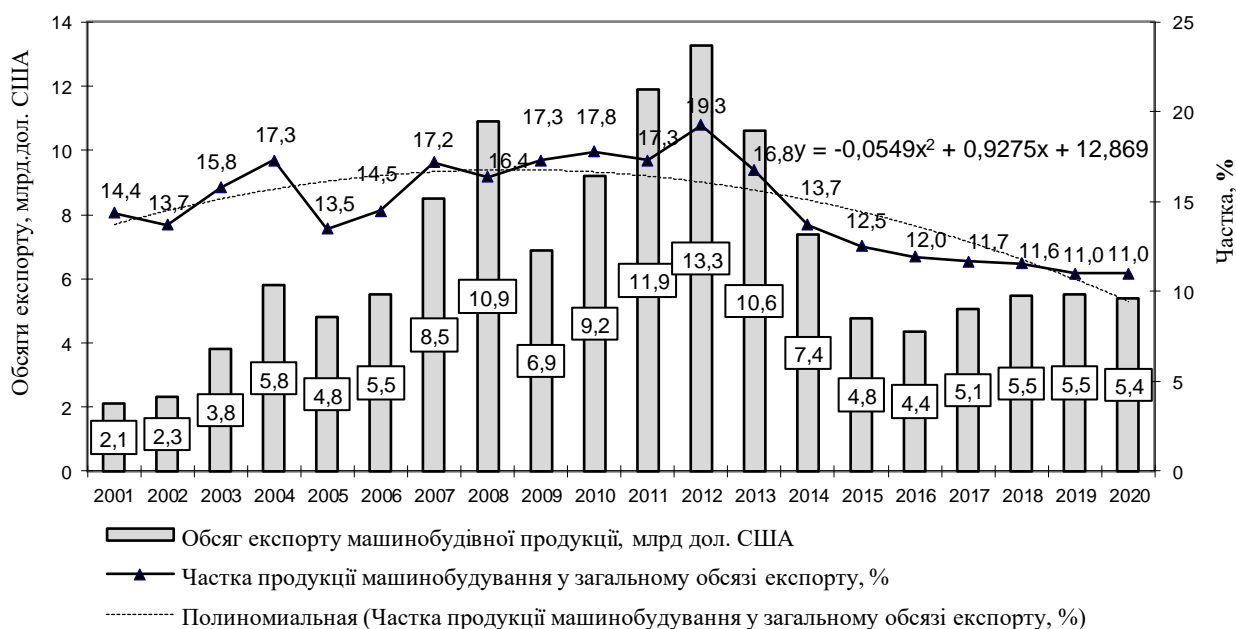

Рис 2. Динаміка показників експорту машинобудівної продукції України

Не кращими є результати участі у міжнародній торгівлі підприємств харчової промисловості – впродовж 2013–2020 років частка експорту готових продуктів харчування (тобто тих, що є більш маржинальними для виробників) зростає лише з 5,5 до 6,8 %. Логічно стверджувати, що структурні зрушення в національній економіці мають бути націлені на підвищення здатності промислового сектора створювати додану вартість і збільшувати експортний потенціал країни та сукупний ВВП.

В контексті завдань формування структурної збалансованості сталого розвитку в частині, що стосується природокористування, введено термін структурно-збалансований ресурсний потенціал національної економіки, трактуючи його як комплементарну завдяки встановленим правилам

економічної взаємодії сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів, співвідношення яких у існуючих в бізнесі та перспективних ланцюгах створення споживчих цінностей забезпечує необхідні для екологічної безпеки рівні відновлюваності / невідновлюваності і сприяє максимізації загального суспільно-корисного результату та сталій динаміці зростання у глобальному економічному просторі. Аргументовано, що комплементарність ресурсів має поширюватись і на міжгалузеву співпрацю, особливо у тих галузях, які традиційно в Україні відносяться до преференційних, яким є АПК. З урахуванням природних ресурсних особливостей України та зростаючої ролі у формуванні валового внутрішнього продукту агропромислового сектору проаналізовано динаміку і структурні тенденції його розвитку (табл. 3).

Таблиця 3

Структурні показники діяльності підприємств України у секторі сільського, лісового та рибного господарства

Показники	Всі підприємства	Типи підприємств за розмірами			
		великі	середні	малі	
				всі	в т.ч. мікро
Обсяг виробництва продукції, млрд грн (2016/2019)*	<u>474,9</u> 636,7	<u>57,7</u> 81,0	<u>245,5</u> 312,7	<u>171,6</u> 243,0	<u>60,4</u> 89,7
Частка виробленої продукції за розмірами підприємств, % (2016/2019)*	<u>100</u> 100	<u>12,4</u> 12,7	<u>52,8</u> 49,1	<u>34,8</u> 38,2	<u>11</u> 14,1
Темпи зміни обсягів виробництва продукції, % (2019/2016)	134,1	140,4	127,3	141,6	148,5
Зміна частки виробленої продукції, % (2019/2016)	x	+0,3	-3,7	+3,4	+3,1
Кількість підприємств, що здійснювали господарську діяльність, од. (2016/2019)*	<u>44998</u> 50239	<u>20</u> 34	<u>2501</u> 2281	<u>42477</u> 47924	<u>37457</u> 42633
Частка в загальній кількості, % (2016/2019)*	<u>100</u> 100	<u>0,1</u> 0,1	<u>5,6</u> 4,5	<u>94,4</u> 95,4	<u>83,2</u> 84,9
Темпи зміни кількості підприємств, % (2019/2016)	111,6	170,0	91,2	112,8	113,8
Обсяг виробництва з розрахунку на одне підприємство, млн грн (2016/2019)*	<u>10,6</u> 12,7	<u>2885,0</u> 2382,4	<u>98,2</u> 137,1	<u>4,0</u> 5,1	<u>1,6</u> 2,1
- темп зміни показника (2019/2016), %	120,1	82,6	139,6	125,5	130,5
Додана вартість за витратами виробництва, млрд грн (2016/2019)*	<u>186,9</u> 211,4	<u>19,8</u> 9,9	<u>96,6</u> 115,6	<u>70,5</u> 85,9	<u>21,9</u> 34,1
- темп зміни показника (2019/2016), %	113,1	50,0	119,7	121,8	155,7
Додана вартість з розрахунку на 1 грн виробленої продукції, грн/грн (2016/2019)*	<u>0,39</u> 0,33	<u>0,34</u> 0,12	<u>0,39</u> 0,37	<u>0,41</u> 0,35	<u>0,36</u> 0,38
- темп зміни показника, % (2019/2016)*	84,37	35,62	93,99	86,04	104,85

* Примітка: чисельник – 2016 рік; знаменник – 2019 рік

За результатами здійсненого аналізу зроблено висновок про невідповідність структури АПК пріоритетам сталого розвитку, оскільки рівень доданої вартості у цьому секторі є гіршим для великих підприємств, а саме вони виробляють найбільшу частку продукції та формують експортний

потенціал галузі. З урахуванням структури доданої вартості проаналізували показники використання персоналу на сільськогосподарських підприємствах України. Розрахунки показали, що частка витрат на оплату праці в доданій вартості великих підприємств є найбільшою – майже 68,7 %. Це у 2,5 рази більше, ніж акумульовано середніми підприємствами (27,60 %) і в 4,5 рази – малими (15,37 %), хоча за рівнем заробітної плати співвідношення не настільки значне. Таку непропорційність у формуванні доданої вартості за витратами виробництва можна пояснити впливом чинника масштабів діяльності (а 10 найбільших агрохолдингів України мають у своєму розпорядженні 2,66 млн га сільськогосподарських земель), а також високою продуктивністю сільськогосподарської техніки. Тому й обсяг доданої вартості з розрахунку на 1 грн виробленої продукції у великому бізнесі найнижчий – 0,12 грн/грн проти втричі вищого для інших секторів. До того ж, він і далі знижується – у 2019 р. він склав всього 35,6 % від рівня 2016 р., при тому, що в інших секторах зниження відбулося лише на 10–15 %. Низький рівень доданої вартості у виробництві продукції великими агропідприємствами за найвищого рівня зарплати у ньому і високій технічній оснащеності виробництва вказує на існування так званих “оптимізаційних” схем, які дають змогу мінімізувати сплату податку на додану вартість. Це зменшує суспільну вигоду від кількісного зростання агровиробництва у його теперішній формі і потребує більш дієвих заходів державного регулювання агробізнесу.

Таку ж невідповідність показує й інша експортоорієнтована галузь вітчизняної економіки – металургійна. Саме її можливості забезпечувати надходження до бюджету стрімко знижуватимуться уже в найближчі роки через введення плати за вуглецевий слід. Ця плата є найбільшою у разі технологій доменного виплавляння сталі, а в Україні частка цих технологій сягає майже 95 %. В обох цих секторах національної економіки необхідні комплексні та обґрунтовані заходи інституційної підтримки для реалізації необхідних структурних зрушень в контексті цілей сталого розвитку.

Зважаючи на те, що “зелений перехід” в економіці можливий лише за інноваційної активності суб’єктів господарювання, проаналізовано використання інноваційних чинників в промисловому секторі економіки України, на основі чого зроблено висновок про їх недостатню ефективність з погляду завдань сталого розвитку. Це передусім стосується сектору науково-дослідницької діяльності, де з кожним роком зменшується фінансування перспективних фундаментальних і пошуково-прикладних досліджень і посилюється відтік кваліфікованих кадрів. Аналіз показав, що впродовж 2014–2020 рр. кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок зменшилась на 42,1 %. До того ж, кількість працівників, задіяних у НДР, що віднесені до категорії “дослідники”, зменшилась за 6 років зі 101440 до 51427 осіб (або на 49,4 %). Сталість таких тенденцій робить непривабливою науково-дослідницьку діяльність для молоді, втрачається інтерес до набуття нових знань у сфері інженерних наук, поповнення промислового сектору новими кадрами відбувається за принципом залишковості – тому інноваційний потенціал підприємств є малопродуктивним.

Опосередковано про це свідчить і статистика реєстрації в Україні об'єктів промислової власності – кількість зареєстрованих об'єктів промислової власності, які відносяться до класу “Винаходи”, з кожним роком зменшується, що особливо помітно у 2020 р. – зареєстровано всього 510 винаходів проти 621 у 2019 р., тобто, на 17,9 % менше. І цей спад набув доволі стійкої тенденції та більшою або меншою мірою проявляється майже за усіма класами об'єктів промислової власності. Оцінюючи структуру об'єктів промислової власності, зроблено висновок, що винахідницька діяльність вітчизняних розробників переважно завершується розробкою нових модифікацій існуючих прототипів (корисні моделі) – їх кількість значно перевищує кількість зареєстрованих винаходів. Це стосується і заявок на реєстрацію відповідних об'єктів промислової власності – в розрізі досліджуваного періоду чітко видно зменшення їх інженерно-креативного наповнення.

Результатом є зменшення частки інноваційної продукції у загальних обсягах її реалізації та низька віддача від інноваційної діяльності – у 2017–2018 рр. вона була меншою 1 %, у 2019 р. лише дещо зросла – до 1,3 %, у 2020 – до 1,9 %. Високі ризики інноваційної діяльності і її висока капіталомісткість не спонукають підприємців інвестувати у цю сферу власний капітал, а промисловий сектор для зовнішніх інвесторів залишається малопривабливим.

Однак без активної й результативної інноваційної діяльності підприємств Україна не зможе перейти до стандартів екологічно чистого виробництва і підвищити економічну складність продукції, з якою вступатиме у міжнародний ринковий обмін. А зважаючи на те, що результати інноваційної діяльності доволі часто стають основою галузевих зрушень, зроблено логічний висновок, що формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки потребує інституційної підтримки цілеспрямованих інноваційно-технологічних змін у тих секторах, які є преференційними для зростання ВВП і вирішення завдань соціального і екологічного прогресу. Зазначено, що в процесах нарощування інноваційної активності важливу роль має формування інституційного середовища “підприємницької інклюзії”.

У четвертому розділі **“Формування середовища “підприємницької інклюзії” в контексті збалансованого розвитку економіки України”** досліджено особливості інституційного середовища України, виділено причини формування екстрактивних інститутів та інституційні прогалини, що зумовлюють ризики переходу до середовища “підприємницької інклюзії”, розроблено модель механізму інституційного забезпечення формування структурної збалансованості розвитку економіки України.

В контексті проблеми деградації і незбалансованого розвитку економіки України здійснено ретроспективний аналіз умов формування вітчизняного інституційного середовища, за результатами якого зроблено висновок, що воно перенасичене екстрактивними інститутами, які сформовано на законодавчому рівні і додатково підкріплено корупційними схемами перерозподілу фінансових потоків на виконавчому рівні. Систематизовано наслідки впливу екстрактивних інституційних чинників на вибір економічної поведінки суб'єктів ринку.

Виокремлено інституційні прогалини бізнес-середовища України, які збільшують ризики вкладання капіталу у проекти, що могли б сприяти поліпшенню структури національної економіки і її збалансованого розвитку. До них віднесено: нерозвинену інфраструктуру фінансового ринку; функціонально обмежену і організаційно нерозвинену інноваційну інфраструктуру; недостатню фінансову підтримку державою розвитку фундаментальних наукових досліджень; організаційно і ментально зумовлену слабкість прояву соціальної активності, а також – високий рівень корупції в органах законодавчої та виконавчої влади. Усе це не дає змоги формувати складні ланцюги створення споживчої цінності в межах національної економіки.

Опираючись на структурні пріоритети сталого розвитку, змодельовано процес інституційного забезпечення механізму формування і підтримки структурної збалансованості національної економіки (рис. 3). Його цільовою функцією є збільшення числа інноваційно-активних суб'єктів ринку і прискорення технологічних зрушень в бік розвитку ресурсощадних і гнучких технологій, здатних розширювати можливості підприємств створювати додану вартість і забезпечувати зростання конкурентоспроможності національної економіки. Умовами реалізації цільової функції є формування інституційного середовища “підприємницької інклюзії” інклюзивного типу – у моделі виділено ключові структурні блоки такого механізму і показано очікувану результативність їх функціонування на макро-, мезо- та мікрорівнях. Важливу роль у цьому процесі має відігравати громадськість, яка виконуватиме функції як ініціювання, так і контролювання структурних змін. Завдяки їм досягається суспільний консенсус у визначенні цілей розвитку територій, галузей, інтегрованих підприємницьких структур та корпоративного сектору.

З урахуванням того, що формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки є соціально-детермінованим процесом, динаміка перебігу якого залежить від узгодженості інтересів багатьох груп зацікавлених осіб, в контексті поставлених завдань проаналізовано структуру інтересів основних груп стейкхолдерів та позиціоновано їх у матриці “вплив-інтереси”. Ідентифікація кола зацікавлених осіб у формуванні структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки лежить в площині розуміння стейкхолдерами важливості даного процесу та їх здатності до змін для досягнення цілей сталого розвитку в процесі формування його структурної збалансованості. Аналіз міжнародного досвіду роботи зі стейкхолдерами показав, що найбільш ефективним інструментом для ідентифікації позицій потенційних агентів впливу (груп та індивідів, що є інтересантами певних процесів) доцільно використовувати методи експертної оцінки.

В контексті завдань формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки проведено опитування групи експертів із числа учасників міжнародного проєкту “Civic School for Sound EU Practice (CiSEP) in Ukraine” та експертів ГО “Інститут демократії та соціального прогресу”. Експертна думка передбачала оцінку (за 10-ти бальною шкалою) рівня інтересу та впливу заздалегідь визначеної сукупності стейкхолдерів, для чого було розроблено відповідну анкету.

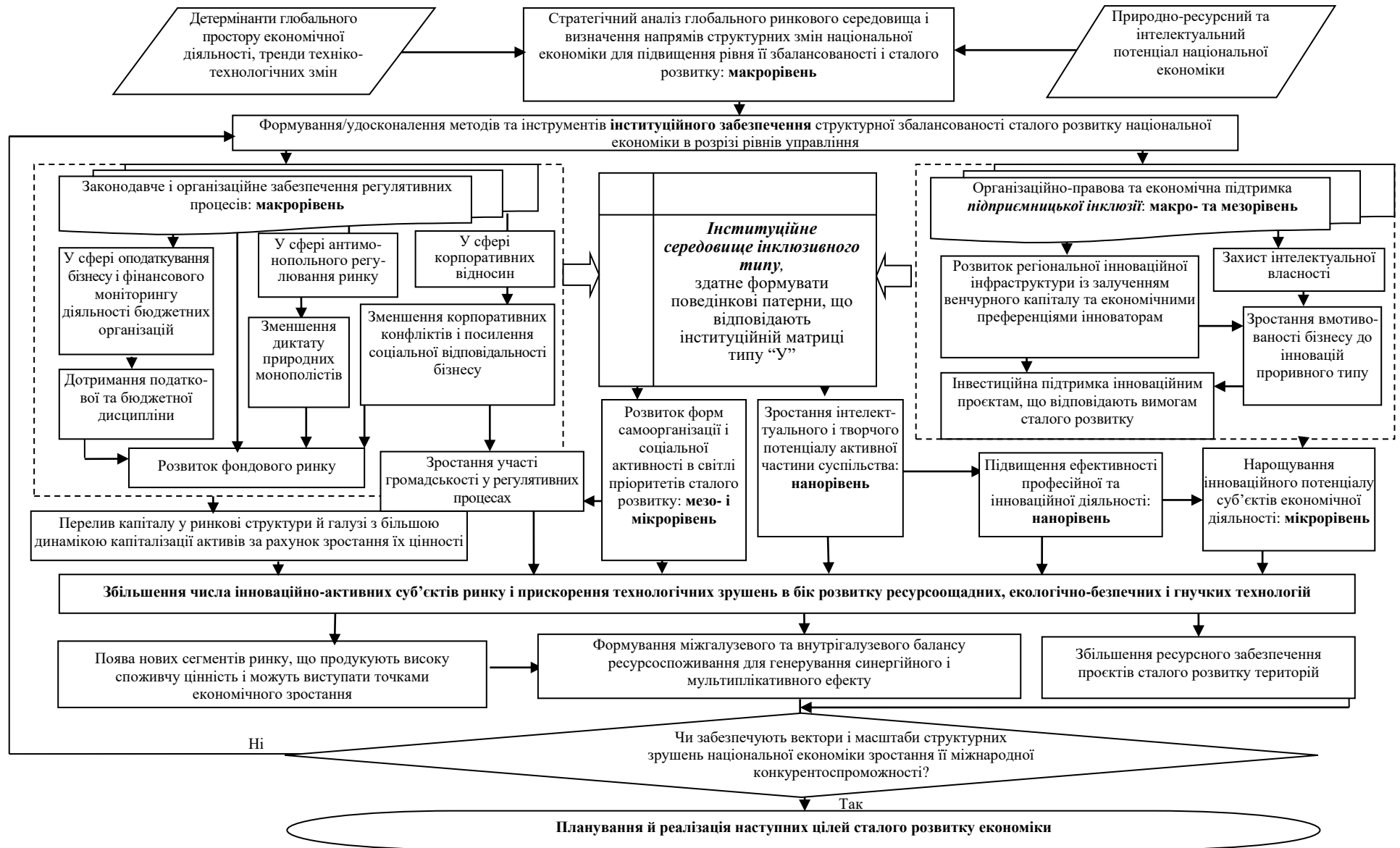

Рис. 3. Концептуальна модель інституційного забезпечення механізму формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки

Результати опитування розподілено на 4 групи за такими критеріями:

- високий рівень впливу та високий рівень інтересу;
- високий рівень впливу та низький рівень інтересу;
- високий рівень інтересу та низький рівень впливу;
- низький рівень інтересу та низький рівень впливу.

У кожній групі стейкхолдерів конкретизовано суб'єкти і визначено рівень їх впливу та взаємозв'язку. Результати аналізу експертних оцінок перевірили на узгодженість думок, отримано прийнятний рівень коефіцієнта конкордації. На основі експертних оцінок побудували матрицю зацікавлених сторін, аналіз якої дав змогу виділити найбільш значущі групи стейкхолдерів, які можуть суттєво впливати на прийняття відповідних рішень. Важливе місце серед них займають не тільки органи державного управління та представники бізнес-середовища, а й громадські організації. Підкреслено, що побудова діалогу, взаємодії та партнерства є дієвим та ефективним методом реалізації цілей і завдань сталого розвитку та дає змогу сфокусувати увагу на конкретних проблемах, учасниках, наявних ресурсах і можливостях для змін у процесі формування структурної збалансованості сталого розвитку. У роботі визначено способи залучення громадських організацій до активізації соціальної активності населення країни в розрізі пріоритетів сталого розвитку. Зважаючи на ключову роль інноваційного підприємництва у реалізації структурних зрушень в національній економіці, графічно змодельовано участь основних груп стейкхолдерів у формуванні середовища “підприємницької інклюзії”, яке сприятиме зростанню структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки (рис. 4).

Враховуючи світову практику банківського кредитування, яка свідчить про його вплив на макроекономічне зростання, за допомогою побудови сукупності моделей структурних рівнянь проаналізовано наявність такого зв'язку в бізнес-середовищі України. Моделювання показало, що навіть за існуючих в країні умов кредитування спостерігається позитивний вплив на ефективність діяльності підприємницьких структур, а значить – може слугувати додатковим фінансовим ресурсом для їх технологічної перебудови та реалізації проєктів “зеленого” підприємництва.

Підкреслено, що активну участь у створенні середовища “підприємницької інклюзії” мають брати наукові установи та заклади освітянської діяльності. Це сприятиме створенню, розвитку і опануванню нових знань та формуванню на їх основі нових компетенцій, які можуть бути стрижневими у формуванні “ринків завтрашнього дня”. У роботі розроблено модель адаптивного механізму відтворення інтелектуального капіталу в секторі послуг вищої освіти в контексті формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки. З урахування результатів моделювання сформовано науково-практичний інструментарій розвитку компетентнісної складової інноваційних освітніх технологій у середовищі молодих науковців та сформовано пропозиції для їх імплементації у навчальний процес закладів вищої освіти.

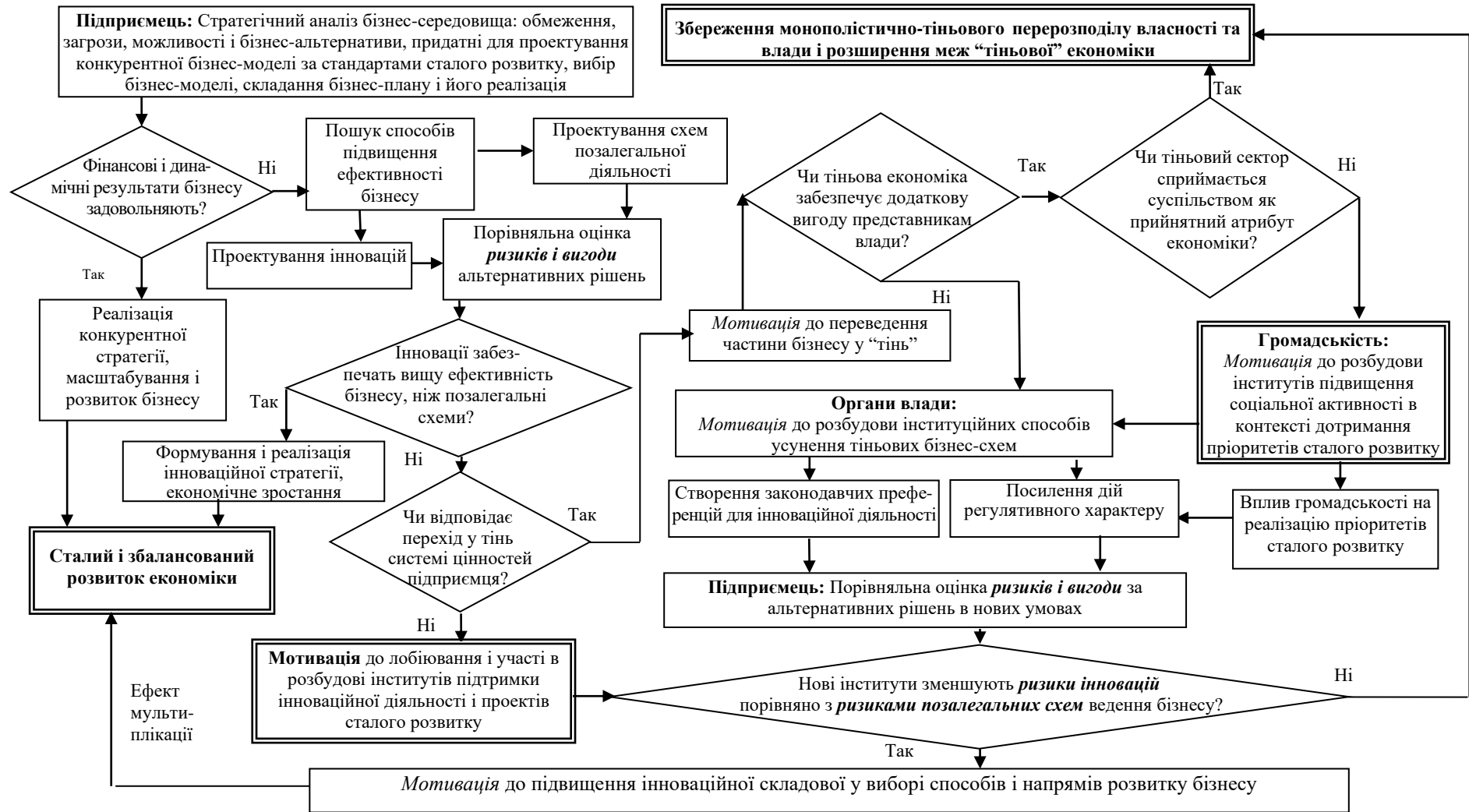

Рис. 4. Моделювання мотивів і векторів стейкхолдерської взаємодії в процесах формування середовища "підприємницької інклюзії"

У п'ятому розділі **“Науково-методичний інструментарій формування структурної збалансованості розвитку національної економіки”** – з огляду на структурованість національної економіки за галузевою, регіональною ознаками і за видами економічної діяльності всередині мезорівнів з переходом на макрорівень, сформовано науково-методичний інструментарій обґрунтування перспективних структурних змін на відповідних рівнях, які носять універсальний характер і можуть бути використані для моделювання аналогічних процесів у інших галузях, регіонах чи підприємствах.

Сформовано науково-методичні рекомендації для обґрунтування найбільш перспективних структурних змін у межах галузі – в розрізі її підгалузей. Це зроблено на прикладі харчової промисловості – для визначення доцільності інвестування у розвиток її основних підгалузей, для чого використано метод кластерного аналізу. За розрахунками синтетичних показників фінансової ліквідності, боргового навантаження та його обслуговування, продуктивності, рентабельності та динаміки змін, за допомогою інтервальних меж виділено 7 кластерів виробників харчової продукції. Результати кластерного аналізу показали, що до найбільш пріоритетних в інвестиційному плані підгалузей на даний період відносяться: м'ясопереробна, олійно-жирова, рибопереробна, кондитерська, мукомельна та круп'яна, підгалузь із виробництва продуктових наборів та готових страв. Розвиток цих підгалузей є економічно вигідним як з позицій власників капіталу, так і з позицій суспільного інтересу, оскільки забезпечуватиме зростання обсягів доданої вартості в межах національної економіки. Підкреслено, що при формуванні державної економічної політики доцільно диференційовано підходити до створення інвестиційних преференцій для залучення стратегічних інвесторів у ці підгалузі. Зокрема, такі преференції мають надаватися тим підгалузям, що відповідають динаміці ринків харчової продукції в Україні та можуть збільшувати можливості виходу на ринок Європейського Союзу. Зазначено, що таке моделювання може застосовуватися для визначення оптимальних пропорцій розвитку будь-яких структурних елементів галузей та міжгалузевих комплексів.

З урахуванням світових тенденцій переходу до зеленої економіки, яка потребує міжгалузевого співробітництва (в т.ч. на рівні регіону) для радикального технологічного переоснащення бізнес-процесів у суміжних видах економічної діяльності, а значить – значних інвестиційних витрат, та зважаючи на низьку інвестиційну спроможність МСБ, у роботі розроблено науково-методичні рекомендації для оцінки доцільності входження окремих підприємств регіону у реалізацію спільних інвестиційних проєктів сталого розвитку на основі моделювання процесів узгодження стратегічних пріоритетів учасників таких проєктів (рис. 5). Шляхом поєднання теорії ігор із експертними методами розроблено науково-методичні підходи до оцінки розміру інвестиційного внеску кожного актора у результативність (ефективність) проєкту, виходячи з його місця у ланцюжку створення споживчої цінності та очікуваної корисності для нього від реалізації проєкту.

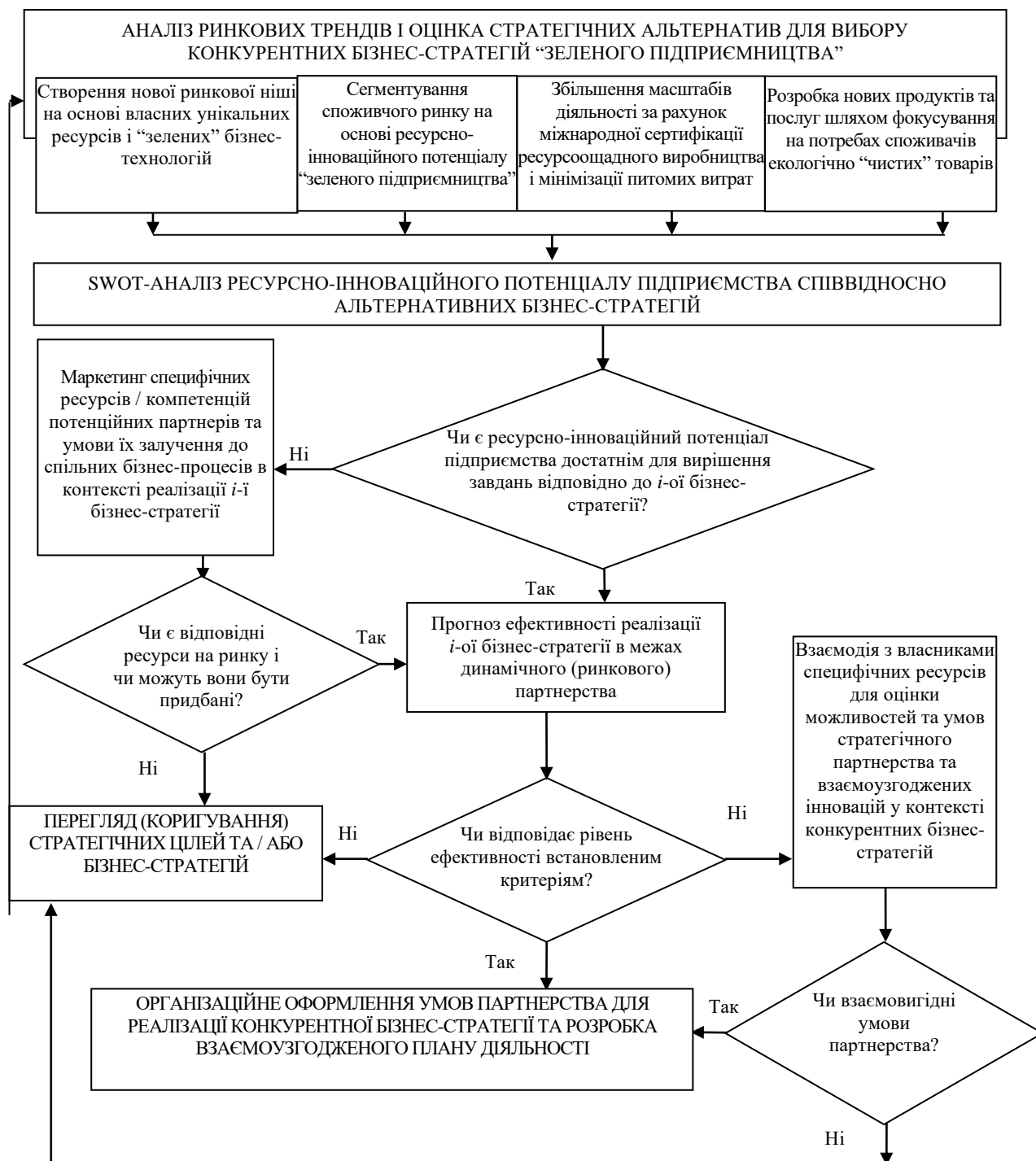

Рис. 5. Алгоритм вибору форм і напрямів розбудови партнерської мережі для реалізації конкурентних бізнес-стратегій у сфері “зеленого підприємництва”

Завдання окреслили такими вихідними даними: партнерська мережа, яка містить n учасників (акторів), оцінює ефективність реалізації спільного інвестиційного проекту, ініційованого актором i ; $i \in N = \{1, 2, \dots, n\}$. Проект передбачає екологічну оптимізацію сукупності процесів, які складають технологічну основу бізнес-моделі мережі. Очікується, що у інвестуванні цього процесу братиме участь і ЄБРР, оскільки він належить до проектів сталого розвитку. Сумарне інвестування проекту складе S_i . Проект має пройти

експертизу, в ході якого буде визначена його економічна ефективність для партнерства $f_i(S_i)$, $i \in N$.

Завдання полягає у розробленні такого механізму $\mu(S)$, який уможливив би отримання максимального прийняттого ефекту для усіх акторів партнерства, які братимуть участь у процесі інвестування проекту:

$$E_m = \sum_{i=1}^n f_i(S_i^*), \quad (2)$$

де $S^* = \{S_i^*\}$ – рівноважні стратегії акторів щодо інвестування проекту бізнес-мережі (точка рівноваги Неша).

Тобто, досягнення точки рівноваги Неша у даному процесі засвідчує узгодженість акторів мережі щодо внеску кожного із них у загальну суму інвестицій, яка необхідна для підтримки проекту із ЄБРР. Однак, цього недостатньо. Кожен учасник інвестиційного процесу очікує від нього віддачу і, як вказувалось вище, ця віддача має бути, по-перше, максимізованою для усього проекту, а по-друге – найбільш прийнятно (так, щоб задовольнити усіх) розподілена між усіма партнерами. Вирішення цієї задачі потребувало певних припущень, які окреслюють можливості реалізації цільової функції.

Припущення 1 – віддача від проекту для i -того актора мережі складе $a_i y_i$, де $y_i \geq 0$ – обсяг його інвестицій; $a_i \geq 1$, $i \in N$. Припущення 2 – для всіх учасників партнерства визначено єдиний норматив $\beta \geq 1$. Тоді механізм змішаного інвестування має вигляд: $c_i = \mu_i(y)$, $i \in N$, де $y = (y_1, y_2, \dots, y_n)$ – розміри власних інвестицій (вектор пріоритетів) акторів мережі. Тобто, цільова функція i -го актора визначається так:

$$f_i(y) = (a_i - 1)y_i + (a_i - \beta)\mu_i(y), i \in N \quad (3)$$

Визначимо механізм прямих пріоритетів інвестування; пріоритет i -того учасника позначимо як l_i

$$\mu_i(y) = \frac{l_i y_i}{\sum_{i \in N} l_i y_i}, i \in N \quad (4)$$

Знайдемо рівновагу Неша. Для цього підставимо (4) в (3) та продиференціюємо отриманий вираз для цільової функції агента по y_i , $i \in N$:

$$l_i(y_i) = L(y)[1 + b_i L(y)], i \in N \quad (5)$$

де

$$b_i = \frac{a_i - 1}{(a_i - \beta)l_i}, i \in N, \quad L_i = \sum_{i \in N} l_i y_i.$$

Підсумовуючи (4) для всіх акторів мережі та підставляючи $L(y)$ у (5), отримаємо вираз, який показує рівновагу Неша гри акторів у тому разі, якщо застосовується механізм прямих пріоритетів з вектором пріоритетів $\{l_i\}$:

$$y_i^* = \frac{n-1}{B^2} [(n-1)b_i - B], i \in N \quad (6)$$

де $B = \sum_{i \in N} b_i$. При цьому має виконуватися умова $y_i \geq 0$, або

$$\frac{a_i - 1}{(a_i - \beta_i)l_i} \geq B/(n-1), i \in N \quad (7)$$

Якщо умова (7) порушується, то актори не будуть вмотивованими до інвестування у спільний проєкт розвитку. Необхідно переглянути значення нормативів розподілу очікуваного ефекту між ними і здійснити нові розрахунки. Або переглянути склад учасників бізнес-мережі, якщо на ринку є актори з аналогічними ресурсами, які згодні на чинні умови співпраці.

Взаємоузгодженість позицій сприяє досягненню консенсусу між акторами в процесах формування інвестиційного плану, тим самим підвищується зацікавленість акторів у подальшій співпраці для розвитку конкурентного й екологічно безпечного бізнесу, що відповідає пріоритетам сталого розвитку як регіональної, так і національної економіки.

Зважаючи на те, що результативність будь-яких технологічних змін забезпечується збалансованими змінами у інших структурних ланках економічної системи, і ці зміни мають посилювати здатність суб'єктів господарювання створювати споживчі цінності у нових умовах, розроблено науково-практичні рекомендації для оптимізації структури інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання.

Цільовою функцією оптимізації визначено зростання складності економічної діяльності, яка оцінюється через ринкову (споживчу) цінність продукції. Вихідною гіпотезою оптимізаційного моделювання обрано тезу, що інноваційний потенціал підприємства (ПП) є структурованою сукупністю елементів з певним функціонально-ресурсним призначенням у процесах створення нових споживчих цінностей. Оптимізаційне моделювання полягало у визначенні такого співвідношення функціональних можливостей структурних елементів ПП, яке б максимізувало здатність підприємства до створення і комерціалізації продукції, що має конкурентну споживчу цінність на цільових ринках. І це сприятиме зростанню маси його прибутку. За цим критерієм задача оптимізації формалізується таким чином:

$$IP^* \in \arg \max_{\{IP_k\}_{k=1}^K} p(IP_k), \quad (8)$$

де $p(IP_k)$ є прибутком підприємства, яке впродовж планованого періоду сформувало k -й варіант ресурсно-функціональної структури свого інноваційного потенціалу (множина альтернативних структур $IP^* \in \{IP_k\}_{k=1}^K$).

Розроблену оптимізаційну модель можна використовувати для управління розвитком інноваційного потенціалу підприємства. З урахуванням зроблених висновків у аналітичній частині, що преференційним слід вважати розвиток тих суб'єктів господарювання, які створюють продукти з вищим рівнем економічної складності, оптимізаційну модель побудовано і апробовано на прикладі підприємств машинобудування. Однак вона носить універсальний характер і може бути застосована для будь-яких інших промислових підприємств, що працюють на споживчому ринку в конкурентних умовах.

ВИСНОВКИ

У роботі запропоновано нове вирішення наукової проблеми щодо теоретичного і методологічного обґрунтування наукових засад процесу розвитку соціально-економічних систем з позиції галузевого та регіонального підходів та розроблено практичний інструментарій формування структурної збалансованості функціонування національної економіки. Результати дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. Підтримка позитивної і сталої динаміки розвитку соціально-економічних систем є ключовим завданням суб'єктів прийняття управлінських рішень на усіх ієрархічних рівнях і потребує усвідомлення зв'язку між загальними законами розвитку природи та закономірностями перебігу економічних процесів у соціо-історичному просторі. Гносеологічний аналіз дефініції “розвиток” співвідносно соціально-економічних систем у вигляді графічної експлікації дав змогу візуалізувати зв'язок між основними науковими підходами та основними законами діалектики. Якісні зміни у змісті соціально-економічних систем забезпечують баланс спадковості та мінливості в процесі розвитку. Важливим результатом експлікації є логічно доведений зв'язок між структурними характеристиками системи і здатністю управління підтримувати цей баланс, що стало аргументом для виділення чинника структурної збалансованості національної економіки як основи її сталоного розвитку.

2. Базовою засадою дослідження процесу розвитку соціально-економічної системи є різноманітні динамічні та структурні характеристики, які визначаються у залежності від стану самої системи, середовища її функціонування і рівня професійності управління, яке має забезпечити відповідність визначених цілей і отриманих результатів. В глобальному економічному просторі стратегічними цілями управління розвитком доцільно вважати відповідний рівень конкурентоспроможності соціально-економічних систем, який з найбільшою ймовірністю максимізує корисний результат.

3. Еволюційний процес у формуванні соціально-економічних систем відбувається за принципами когерентності та коеволюції, охоплюючи усі структурні елементи і рівні управління, що забезпечується взаємопов'язаністю

головних, допоміжних та підпорядкованих цілей і обґрунтованого вибору методів їх реалізації. За результатами аналізу сутності стратегічних пріоритетів Концепції “sustainable development” та виходячи зі змісту обґрунтованого конструктивно-системного методологічного підходу, концепція структурної збалансованості сталого розвитку соціально-економічної системи представляє собою сукупність елементів, призначення і гнучка взаємодія яких забезпечують функціонування її у динамічному ринковому середовищі в заданому суб’єктом управління економічному режимі. Результативним економічним режимом для національної економіки є позитивна динаміка ВВП за одночасної реалізації цілей, що визначають вектор соціального прогресу та екологічної безпеки.

4. За сучасних умов економічного розвитку існуюча система структурно-функціональних взаємозв’язків національної економіки недостатньо ефективна. Відповідно, теорія управління потребує концептуально нового підходу заснованого на релевантній методологічній основі. Зважаючи на домінанту структурної збалансованості Концепції сталого розвитку, побудовано матрицю структурно-функціональних взаємозв’язків національної економіки, складовими якої є: економічна, соціальна, екологічна, технологічна, інституційна. Наповнення функціональним змістом елементів матриці передбачає врахування сучасних підходів теорій конкуренції, еволюції та інституціональної економіки. Синергія структурних елементів забезпечує реалізацію цілей Концепції “sustainable development” та їх комплементарність на макро-, мезо- та макрорівнях. Водночас, реалізація окремих цілей потребує ефективного ринкового механізму, тоді як реалізація інших, вимагає підтримки через регулятивний державний механізм.

5. Узагальнення існуючих теорій економічного зростання дало підставу для висновку про високу динамічність сучасного ринкового контексту, що зумовлено стрімкими темпами науково-технічного прогресу та одночасно уможливорює реалізацію структурних зрушень в національній економіці. Технологічні якісні зміни в структурі виробництва відбуваються на основі сукупності принципів технологічного забезпечення збалансованості сталого розвитку: стратегічної спрямованості, технологічної оптимізації, технологічного балансування, мультиплікації ефекту технологічних зрушень в суміжних технологічних системах, відповідності організаційних і технологічних зрушень, інноваційності технологічних змін, інтегральної вимірності результату. При формуванні моделі вищого технологічного устрою, забезпеченні міжгалузевого економічного зростання, досягненні позитивних структурних зрушень в національній економіці України представлені методологічні принципи є ключовим орієнтиром збалансованого сталого розвитку.

6. Наукове бачення впливу структури інституційного середовища на перебіг структурних процесів у соціально-економічних системах формується на основі використання сучасних методологічних підходів інституціональної економіки стосовно структурування інституційного середовища за характером впливу його елементів на економічну поведінку учасників ринку (екстрактивні та інклюзивні інститути). Виходячи з теорії неоінституціоналізму, економічна поведінка суб’єктів ринку детермінується впливом економічних інститутів та

ідеологічних конструктів, які в сукупності формують інституційну матрицю країни, не ігноруючи значення як екстрактивних, так і інклюзивних інститутів. Однак, потрібно враховувати, що екстрактивні інститути уповільнюють, навіть блокують можливість трансформаційних змін в національній економіці. Проте, інклюзивні інститути забезпечують трансформацію імперативів економічного зростання за рахунок розвитку соціального капіталу країни, підвищення соціальної активності та залучення у процес якісних змін широких верств населення. З метою реалізації концепції сталого розвитку в інституційну матрицю України має бути закладена система координат, у якій переважатимуть інклюзивні інститути.

7. Формування структурної збалансованості сталого розвитку економіки є багатофакторним процесом і повинно відповідати глобальним економічним трендам, зокрема високотехнологічному розвитку всіх сфер. Встановлена невідповідність сировинно-ресурсної орієнтації національної економіки України пріоритетам сталого розвитку є наслідком монополізації надмірного використання ресурсного потенціалу країни. Необхідною умовою сталого розвитку країн є достатньо високий індекс економічної складності сукупного продукту, що бере участь у міжнародному обміні товарами і послугами, який доцільно використовувати для визначення напрямів структурних зрушень в національній економіці. Разом з тим, показник економічної складності вітчизняної економіки демонструє доволі низьке значення. Переважно сировинний характер економіки України вимагає структурної збалансованості ресурсного потенціалу, який визначається як комплементарна сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів, співвідношення яких у існуючих та перспективних ланцюгах створення споживчих цінностей забезпечує необхідні для екологічної безпеки рівні відновлюваності і сприяє максимізації загального суспільно-корисного результату та сталій динаміці зростання у глобальному економічному просторі.

8. Системний характер формування інституційного середовища сталого розвитку передбачає мінімізацію впливів ризиків на динаміку соціально-економічного розвитку. Вихідною умовою сприятливого бізнес-середовища є модель інституційного забезпечення механізму формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки. В основу даної моделі закладена взаємодія екстрактивних та інклюзивних інститутів і ключові структурні інструменти досягнення результативності функціонування економіки на макро-, мезо- та мікрорівнях, що створює мотиваційну основу для інвестиційного забезпечення обґрунтованих інноваційно-технологічних зрушень в галузевому та регіональному розрізі.

9. Забезпечення структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки це постійно діючий соціально-детермінований процес, характер якого залежить від узгодженості інтересів стейкхолдерів. На основі матриці “вплив-інтереси” представляється можливість спрямування інтересів груп зацікавлених осіб на досягнення соціального консенсусу. Визначення конструктивного впливу на розбудову інфраструктури сталого розвитку

громадських організацій є результатом адекватного позиціювання стейкхолдерів у матриці.

10. Оцінювання впливу банківського кредитування на показники економічної динаміки суб'єктів підприємництва в Україні методом структурних рівнянь визначило взаємозв'язок між показниками сектору кредитування бізнесу, ефективністю діяльності суб'єктів господарювання та структурою їх капіталу. Виявлена взаємозалежність доводить необхідність залучення фінансування та зміну умов банківських запозичень у розвитку “зеленого” підприємницького сектору.

11. Формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки можливо за умови творення релевантного інтелектуального капіталу, який повинен володіти такими компетентностями: критичне мислення, конгнітивна гнучкість, комунікативність, лідерство і командна робота, емоційний інтелект, креативність та ін. Адаптивний механізм відтворення інтелектуального капіталу зорієнтований на використання в секторі послуг вищої освіти та є складовою інноваційних освітніх технологій у середовищі молодих науковців та їх залучення в освітній процес закладів вищої освіти.

12. З огляду на структурованість національної економіки за галузевою та регіональною ознаками і за видами економічної діяльності запропоновано науково-методичний інструментарій обґрунтування перспективних структурних змін на відповідних рівнях, які носять універсальний характер і можуть бути використані для моделювання аналогічних процесів у інших галузях, регіонах чи підприємствах. Основні пропозиції полягають у наданні: 1) науково-методичних рекомендації для обґрунтування структурних змін у межах галузі та підгалузей (на прикладі галузі харчової промисловості); 2) науково-методичних рекомендацій для оцінки доцільності прийняття рішень щодо входження підприємств регіону у процес реалізації спільних інвестиційних проєктів “зеленого підприємництва” на основі моделювання процесів узгодження стратегічних пріоритетів учасників проєктів; 3) науково-практичних рекомендацій для оптимізації структури інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання за критерієм максимізації їх здатності створювати продукти з вищим рівнем споживчої цінності.

Результати дослідження засвідчили, що проблематика формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки є багатогранною, тому сформовані в роботі наукові положення, концептуальні підходи та рекомендації можуть слугувати методологічною базою для наступних розробок та стратегій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Красовська Г. О. Забезпечення структурної збалансованості сталого розвитку соціально-економічних систем: теорія, методологія, практика: моногр. Кам'янець-Подільський: ТОВ “Друкарня “Рута”, 2021. 384 с. (18,45 ум. друк. арк.).

2. Stadnyk V., Holovchuk Ju., **Sokoliuk G.** Institutional component of competitiveness risks and development of socio-economic systems *Business Risk in Changing Dynamics of Global Village 2*: monograph; ed. by N. Marynenko, P. Kumar, I. Kramar. Nysa: University of Applied Sciences in Nysa, 2019. Pp. 28–40. (1,24/0,8 ум. друк. арк.) (особистий внесок: систематизовано прогалини і ризики інституційного середовища України в розрізі пріоритетів сталого розвитку національної економіки).

3. Stadnyk V., Zamazii O., **Sokoliuk G.** Social determinants in implementing the competitiveness potential for providing sustainable development of economic systems. *Sustainable development in the condition of european integration*; ed. by L. Weis, J. L. Bele, I. Toroš. Ljubljana: Ljubljana School of Business, 2019. Pp. 141–164. (1,25/0,62 ум. друк. арк.) (особистий внесок: через призму основних положень концепції сталого розвитку охарактеризовано зміст основних стратегічних установок промислових підприємств і вплив на їх реалізацію чинників, що лежать у площині соціальної взаємодії).

4. Соколюк Г. О. Категорії і атрибути конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. *Менеджмент різноманітності в розвитку конкурентоспроможності промислових корпорацій*: моногр.; за наук. ред. д.е.н., проф. В. В. Стадник. Хмельницький : ПП А.С.Гонта, 2017. С. 77–92. (0,5 ум. друк. арк.).

5. **Соколюк Г. О.**, Гризовська Л. О. Обґрунтування стратегії розвитку персоналу підприємства. *Функціональні стратегії інноваційного розвитку промислових підприємств*: моногр.; за наук. ред. д.е.н., проф. В. В. Стадник. Хмельницький : ХНУ, 2016. С. 285–308. (1,2/0,5 ум. друк. арк.); (особистий внесок: аргументовано стратегічну пріоритетність для підтримання позитивної економічної динаміки національної економіки накопичення підприємствами високопродуктивного інтелектуального капіталу у поєднанні із соціальною відповідальністю менеджменту та соціальною активністю громадянськості).

6. Stadnyk V. V., **Sokoliuk G. O.** Institutional aspects of inclusive education environment development in Ukraine. *Inclusive Education in different East and West European Countries*. ed. by D. Spulber. Roma: Eurilink, 2015. Pp. 147–160. (1,22/0,66 ум. друк. арк.) (особистий внесок: охарактеризовано інституційні аспекти розвитку інклюзивного освітнього простору в Україні).

**Статті у виданнях, що включені до наукометричних баз Scopus,
Web of Science Core Collection:**

7. Stadnyk, V., **Krasovska G.**, Pchelianska G., Holovchuk Y. Determinants of “green entrepreneurship” competitive strategies implementation in the agro-industrial sector of Ukraine. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. 2021, 628(1), 012032. doi:10.1088/1755-1315/628/1/012032 (1,5/0,8 ум. друк. арк., **Scopus**) (особистий внесок: обґрунтовано вектори й умови реалізації конкурентних бізнес-стратегій у сфері “зеленого підприємництва” в АПК економіки України).

8. Kerimkulova D., Nazekova M., Sovetbekova A., Muravskiy O., **Krasovska G.** Assessment of the impact of bank lending on business entities' performance using structural equation modeling. *Banks and Bank Systems*. 2021. No. 16(2), Pp. 68–77. [https://doi.org/10.21511/bbs.16\(2\).2021.07](https://doi.org/10.21511/bbs.16(2).2021.07). (0,98/0,45 ум. друк. арк., **Scopus**) (особистий внесок: змодельовано вплив банківського кредитування на динаміку розвитку підприємницького сектора економіки України).

9. Stadnyk V., **Krasovska G.**, Izhevskiy P., Khomych L., Matveev P. Motivational aspects of development of strategic network partnership in the agro-industrial complex. *Agricultural and Resource Economics*. 2021, Vol. 7. № 2, Pp. 77–101. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.313630> (1,78/0,45 ум. друк. арк., **Scopus, WoS**) (особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід до моделювання процесів узгодження стратегічних пріоритетів учасників спільних інвестиційних проєктів у сфері “зеленого підприємництва”).

10. Stadnyk V., Izhevskiy P., Khrushch N., Lysenko S., **Sokoliuk G.**, Tomalja T. Strategic priorities of innovation and investment development of the Ukraine's economy industrial sector. *Proceedings of the Selected Papers of the Special Edition of International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy (M3E2-MLPEED 2020)*, CEUR. 2020. Vol. 2713, Pp. 145–166. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2713/paper12.pdf> (1,52/0,6 ум. друк. арк., **Scopus**) (особистий внесок: охарактеризовано стан і економічну динаміку підприємницького сектора економіки України та використано кластерний підхід для обґрунтування структурних пріоритетів розвитку харчової промисловості).

Статті в наукових фахових виданнях України, іноземних держав, виданнях, що включені до наукометричних баз:

11. Соколюк Г. О. Структурування завдань концепції “sustainable development” за рівнями управління економікою і роль машинобудування в їх реалізації. *Економіка та держава*. 2020. № 9. С. 74–79. (0,9 ум. друк. арк.).

12. Соколюк Г. О. Експлікація сутності дефініції “розвиток” стосовно соціально-економічних систем. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Економіка”*. 2020. № 18. С. 17–24. (0,88 ум. друк. арк.)

13. Соколюк Г. О. Методологічні особливості концепції сталого розвитку соціально-економічних систем. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2020. Т. 20. Вип. 3. С. 277–290. (0,71 ум. друк. арк.).

14. Соколюк Г. О. Структурні пріоритети розвитку економіки Хмельницької області та їх відповідність глобалізаційним викликам. *Бізнес-навігатор*. 2020. Вип. 4 (60). С. 55–60. (0,78 ум. друк. арк.).

15. Стадник В., **Соколюк Г.**, Хомич Л. Домінанти інституційного середовища і особливості структурної динаміки економіки України. *Науковий вісник Переяславського університету*. 2020. Вип. 47. С. 136–146. (1,24/0,55 ум. друк. арк.) (особистий внесок: обґрунтовано методологічний підхід до аналізу відповідності інституційного середовища країни цілям економічного зростання).

16. Стадник В. В., **Соколюк Г. О.**, Каштальян О. В. Проблеми і можливості активізації в Україні інноваційної складової сталого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 33. С. 56–62 (0,92/0,6 ум. друк. арк.) (особистий внесок: проаналізовано динаміку і чинники результативності інноваційної діяльності промислових підприємств України).

17. **Соколюк Г. О.**, Стадник В. В. Можливості інноваційної інфраструктури в нарощуванні потенціалу розвитку малих підприємств. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 45. С. 158–164. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/45_2020_ukr/27.pdf. (0,89/0,6 ум. друк. арк.) (особистий внесок: обґрунтовано напрями і форми розвитку інноваційної інфраструктури як інститутів колективної дії).

18. Соколюк Г. О. Структурно-динамічний аналіз розвитку підприємств промислового сектора економіки України. *Економічний простір: збірник наукових праць*. 2020. № 156. С. 159–165. (0,82 ум. друк. арк.).

19. Стадник В. В., **Соколюк Г. О.**, Гризовська Л. О. Інформаційний менеджмент у реалізації потенціалу креативності й різноманітності суб'єктів індустрії гостинності. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія "Економічні науки"*. 2020. № 2. С. 155–160. (0,7/0,45 ум. друк. арк.) (особистий внесок: використано підходи інформаційного менеджменту для оцінки можливостей розвитку креативності в діяльності підприємницьких структур).

20. Стадник В. В., **Соколюк Г. О.**, Йохна В. М. Економічна безпека: сутність, чинники та інструменти мінімізації ризиків в контексті сталого розвитку переробних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія "Економічні науки"*. 2019. № 2. С. 7–11. (0,68/0,35 ум. друк. арк.) (особистий внесок: проаналізовано ризик-фактори сталого розвитку переробних підприємств з позиції їх економічної безпеки).

21. Стадник В., **Соколюк Г.**, Головчук Ю. Функція маркетингу в мінімізації ризиків партнерської взаємодії в бізнес-системах індустрії туризму. *Соціально-економічні проблеми і держава. Електронне наукове фахове видання*. 2019. Вип. 2 (21). С. 132–145. URL: sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2019/19/svvbit.pdf (1,07/0,35 ум. друк. арк.) (особистий внесок: розглянуто сутність та способи поліпшення партнерської взаємодії в інтегрованих підприємницьких структурах).

22. Соколюк Г. О. Діалектичний зв'язок категорій і атрибутів розвитку і конкурентоспроможності учасників глобального ринку. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія "Економічні науки"*. 2019. № 2. С. 7–11. (0,67 ум. друк. арк.).

23. Мукомела-Михалець В. О., **Соколюк Г. О.** Роль і функції брендингу в управлінні сталим розвитком підприємницьких структур. *Галицький економічний вісник. Науковий журнал*. 2018. № 2 (55). С. 76–88. (0,9/0,7 ум. друк. арк.) (особистий внесок: окреслено функції брендингу і їх роль в управлінні розвитком інтегрованих підприємницьких структур).

24. **Соколюк Г. О.**, Хомич Л. В. Мотиваційні чинники соціальної активності в контексті завдань сталого розвитку економічних систем. *Вісник*

Хмельницького національного університету. Серія “Економічні науки”. 2018. № 5, Т. 1. С. 121–126. (0,82/0,45 ум. друк. арк.) (особистий внесок: позиціоновано соціальну активність як невід’ємну складову розвитку соціально-економічних систем).

25. Соколюк Г. О. Реалізація конкурентної стратегії підприємств готельно-ресторанного бізнесу на основі інноваційного потенціалу. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія “Економічні науки”. 2017. № 2 (2). С. 283–286. (0,45 ум. друк. арк.).*

26. Соколюк Г. О. Інституційні аспекти міжнародного трансферу знань і технологій в Україні: реалізація комплексного підходу. *Ефективна економіка. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>. (0,7 ум. друк. арк.).*

27. Соколюк Г. О. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств у контексті євроінтеграційних процесів. *Проблеми економіки. 2015. № 3. С. 86–92. (0,85 ум. друк. арк.).*

28. Стадник В.В., Соколюк Г. О. Інституційні передумови і перспективи реалізації концепції інклюзивної освіти в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія “Економічні науки”. 2015. № 2. Т. 4. С. 169–173. (1,05/0,7 ум. друк. арк.) (особистий внесок: розглянуто інституційні проблеми реалізації концепції інклюзивної освіти в Україні).*

29. Соколюк Г. О. Миколюк О. А. Управління системою мотивації персоналу підприємства: теоретичні та методичні аспекти. *Інноваційна економіка. 2015. № 4 (59). С. 188–193. (0,5/0,25 ум. друк. арк.) (особистий внесок: обґрунтовано необхідність розвитку мотиваційної структури працівників в бік цінностей сталого розвитку).*

30. Миколюк О. А., Соколюк Г. О. Розвиток управління організаційною культурою ПАТ “Укртелеком” в контексті факторів її формування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Економічні науки”. 2015. Випуск 13, Ч. 3, С. 81–84. (0,5/0,25 ум. друк. арк.) (особистий внесок: окреслено напрями розвитку організаційної культури підприємств сфери послуг).*

31. Stadnyk V., Sokoliuk G., Goncharuk A., Matviets O. Institutional factors of competitiveness and development of the national economy. *Advances in economics, business and management research*, 2019, Vol. 99, Pp. 376–380. <https://doi.org/10.2991/mdsmes-19.2019.71>. (0,8/0,3 ум. друк. арк.) (особистий внесок: виокремлено інституційні прогалини, які сформувалися в інституційному полі України внаслідок домінування екстрактивних інститутів.).

32. Zamazii O., Stadnyk V., Sokoliuk G., Prylepa N. Optimization management model of the industrial enterprise innovation potential development on the basis of a value-oriented approach. *Advances in economics, business and management research*, 2019, Vol. 95, Pp. 38–43. <https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.9> (0,9/0,4 ум. друк. арк.) (особистий внесок: розроблено оптимізаційну модель).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

33. Stadnyk V., Krasovska G., Holovchuk Yu. Marketing dominant in models of entrepreneurial structures innovative potential development for competitive business

strategy realization. *Modeling the development of the economic systems*. 2021. № 1. Pp 30–41. <https://doi.org/10.31891/mdes/2021-1-4> (1,09/0,4 ум. друк. арк.) (особистий внесок: обґрунтовано адаптивну та проактивну гнучкість підприємств зумовлену структурою інноваційного потенціалу, здійснено характеристику розвитку підприємницького сектору економіки України).

34. Красовська Г. О. Технологічна домінанта структурної збалансованості і структурних зрушень в економічних системах. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи*: матеріали IV Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених (м. Львів, 28–29 квітня 2021 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. С. 374–376. (0,2 ум. друк. арк.).

35. Sokoliuk G. O. Structural and functional aspects of machine-building enterprises innovative potential development. *From the Baltic to the Black Sea: the formation of modern economic area: IV International scientific conference* (Riga, Latvia, August 21th 2020.). Riga, Latvia: “Publishing House “Baltija Publishing”, 2020. Pp. 62–67. (0,25 ум. друк. арк.).

36. Соколюк Г. О. Проблема партнерської взаємодії суб’єктів соціально-економічних систем в умовах кризи. *Актуальні проблеми економіки та управління: теоретичні і практичні аспекти* : тези доп. VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14–16 трав. 2020 р.). Хмельницький : ХНУ, 2020. С. 210–211. (0,1 ум. друк. арк.).

37. Соколюк Г. О. Методологічні підходи до моделювання мотиваційної основи управління сталим розвитком соціально-економічних систем. *Сталий розвиток соціально-економічних систем в умовах глобалізаційних процесів [електрон. збірник]*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 березня 2020 р.) Відпов. за вип. Д. Шубенко. Київ, 2020. С. 112–116. (0,2 ум. друк. арк.).

38. Соколюк Г. О. Інституційна підтримка сталого розвитку підприємницьких структур в умовах кризи. *Напрями економічного зростання та інноваційного розвитку підприємства*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (м. Кропивницький, 16 квітня 2020 р.). Кропивницький : РВЛ ЦНТУ, 2020. С. 152–154. (0,18 друк. арк.).

39. Соколюк Г. О. Концепція та інструменти інфорсменту в управлінні розвитком соціально-економічних систем. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки*: Збірник наукових статей за матеріалами VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16–17 квітня 2020 р.). Частина 1. Дніпро: НМетАУ, 2020. С. 192–197. (0,2 ум. друк. арк.).

40. Соколюк Г. О. Структура споживчих ринків як чинник сталого розвитку соціально-економічних систем. *Інституціональне забезпечення розвитку споживчого ринку регіону*: Міжн. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 22 квітня 2020 р.) [тези доп.] ред. кол. : Л. А. Прицюк [та ін.]. Вінниця: Вінницький кооперативний інститут, 2020. С. 25–28. (0,15 ум. друк. арк.).

41. Соколюк Г. О. Соціальна активність як фактор забезпечення конкурентоспроможності підприємств в контексті завдань сталого розвитку. *Пріоритети розвитку підприємств у XXI столітті*: матеріали Міжн. наук.-практ. конфер. (м. Кропивницький, 22 листопада 2018 р.) Кропивницький : РВЛ ЦНТУ, 2018. С. 147–149. (0,2 ум. друк. арк.).

42. **Соколюк Г. О.**, Стадник В. В. Сутнісне наповнення соціальної стратегії корпорації з позиції завдань сталого розвитку. *Corporate governance: strategies, technology, processes: Proceeding of the Conference (Leipzig, October, 26 2018)*. Leipzig, 2018. Рр. 120–123. (0,2/0,1 ум. друк. арк.) (особистий внесок: визначено сутність соціальної стратегії корпоративних структур).

43. **Соколюк Г. О.**, Мукомела-Михалець В. О. Тенденції і джерела розвитку підприємницьких структур. *Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World: II International Scientific Conference: Conference Proceedings (Lisbon, December 28th, 2018)*. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. Рр. 23–26. (0,25/0,15 друк. арк.) (особистий внесок: охарактеризовано основні джерела розвитку підприємницьких структур).

44–46. Інші публікації апробаційного та додаткового характеру.

АНОТАЦІЯ

Красовська Г.О. Теоретико-методологічні засади формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Поліський національний університет Міністерства освіти і науки України, Житомир, 2021.

Досліджено генезу наукових поглядів на сутність і цілі управління розвитком соціально-економічних систем і позиційовано концепцію сталого розвитку у розрізі її структурних і динамічних характеристик. Концептуалізовано гіпотезу структурної збалансованості сталого розвитку соціально-економічних систем і обґрунтовано методологічні аспекти її реалізації в розрізі основних складових національної економіки. Аргументовано домінуючу роль інноваційно-технологічних чинників у процесах структурних змін та необхідність інституційного забезпечення цих процесів. Здійснено структурно-динамічний аналіз стану і динаміки розвитку економіки України в контексті процесів, що відбуваються у світовій економіці. Виділено основні мегатренди, які проявляються на рівні країн, економік і окремих бізнесів та впливають на структурні процеси в економіці України. Проаналізовано інституційні особливості економіки України та виділено причини формування у ній екстрактивних інститутів та слабкості інклюзивних інститутів. Розроблено модель механізму інституційного забезпечення формування структурної збалансованості розвитку економіки України, в основі якої – створення середовища “підприємницької інклюзії”. Сформовано науково-методичний інструментарій обґрунтування найбільш перспективних структурних змін за галузевою, регіональною ознаками і за видами економічної діяльності.

Ключові слова: соціально-економічна система, сталий розвиток, тріада “економіка-екологія-соціум”, структурні зрушення, індекс економічної складності, інновації, екстрактивні інститути, підприємницька інклюзія, технологічний перехід, “зелена економіка”.

АННОТАЦИЯ

Красовская Г. А. Теоретико-методологические основы формирования структурной сбалансированности устойчивого развития национальной экономики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. Полесский национальный университет Министерства образования и науки Украины, Житомир, 2021.

Исследована эволюция научных взглядов на сущность и цели управления развитием социально-экономических систем и позиционирована концепция устойчивого развития в разрезе ее структурных и динамических характеристик. Концептуализировано гипотезу структурной сбалансированности устойчивого развития социально-экономических систем и обоснованы методологические аспекты ее реализации в разрезе основных составляющих национальной экономики. Приведены аргументы относительно доминирующей роли инновационно-технологических факторов в процессах структурных изменений и обоснована необходимость институционального обеспечения этих процессов. Осуществлен структурно-динамический анализ состояния и динамики развития экономики Украины в контексте процессов, происходящих в мировой экономике. Выделены основные мегатренды, проявляющиеся на уровне стран, экономик и корпоративных структур, показано их влияние на структурные процессы в экономике Украины. Проанализированы институциональные особенности экономики Украины и выделены причины формирования в ней экстрактивных институтов и слабости инклюзивных институтов. Разработана модель механизма институционального обеспечения формирования структурной сбалансированности развития экономики Украины, в основе которой – создание среды “предпринимательской инклюзии”. Сформирован научно-методический инструментарий обоснования наиболее перспективных структурных изменений в разрезе отраслей, региональной экономики и для отдельных субъектов экономической деятельности.

Ключевые слова: социально-экономическая система, устойчивое развитие, структурные изменения, триада “экономика-экология-социум”, индекс экономической сложности, инновации, экстрактивные институты, предпринимательская инклюзия, технологический переход, “зеленая экономика”.

SUMMARY

Krasovska G. O. Theoretical and methodological foundations for the formation of the national economy sustainable development structural balance. – Manuscript.

Thesis for a scientific degree of doctor of economic sciences on specialty 08.00.03 – economics and management of the national economy. Polesya National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr, 2021.

The genesis of scientific views on the essence and goals of managing the development of socio-economic systems has been studied and the concept of sustainable development has been positioned in terms of its structural and dynamic characteristics. The hypothesis of socio-economic systems sustainable development structural balance has been conceptualized and the methodological aspects of its implementation in the national economy main components context have been substantiated. The expediency of allocating the factor of the national economy structural balance as the basis of its sustainable development has been argued and the special role of social relations regulation in this process has been emphasized.

The author's interpretation of socio-economic system development management is proposed as a set of interrelated actions formed on the basis of information analysis about the system state and its environment and aimed at strengthening organizational and structural flexibility and adaptive properties of the system to increase its ability to produce socially useful values and strengthen competitiveness in the long run.

The dominant role of innovation and technological factors in the processes of structural change and the need for institutional support of these processes has been argued. A matrix of structural and functional interconnection of the macro level socio-economic system, which covers its economic, social, environmental, technological and institutional components has been constructed. It has been outlined main methodological approaches to the concept of national economy sustainable development structural balance, which in its methodological groundwork is based on the theory of competition, resource constraints, economic complexity and evolutionary-institutional economy. It combines scientific and methodological approaches of value theory, innovation theory, human capital and stakeholders' interaction conceptions.

It has been argued that the formation of the national economy sustainable development structural balance is inextricably linked with technological changes, which are determined by the laws of technical and technological development. Taking into account these laws, a set of principles for ensuring technological compliance with the directions of structural changes in economic systems has been formed.

The structural-dynamic analysis of the Ukraine economy development under the context of the world economy processes has been done. The main megatrends that are manifested at the level of countries, economies, individual businesses and affect the structural processes in the economy of Ukraine have been identified. In the process of studying the Ukraine's export structure tendencies of strengthening its raw material dominant were noted, it is a consequence of the country's resource potential monopolization use. The necessity of increasing the economic complexity index of the aggregate product participating in the international exchange of goods and services has been substantiated. It has been noted that this presupposes the development of the economy industrial sector on an innovative and technological basis.

The institute peculiarities of the Ukrainian economy have been analyzed and the reasons for the formation of extractive institutions and the weakness of the inclusive institutions have been outlined. Based on the results of the Ukraine business

environment institutional gaps analysis and the institutional risks impact on the social and economic development dynamic analysis it has been modeled the process of institutional securement of the national economy structural balance support mechanism according to the strategic priorities of sustainable development. Its objective function is to upgrowth competitiveness by increasing the economic activity complexity level. Such mechanism key structural blocks and the expected effectiveness of their functioning at the macro-, meso- and micro-levels has been singled out. It has been argued that this approach provides systemic nature of the sustainable development institutional environment formation, which will increase its effectiveness in the process of stimulating innovation, technology and structural changes in the sectoral and regional context.

The structure of the stakeholders' main groups interests has been analyzed and they were positioned in the matrix "influence-interests". The ways of involving public organizations in the country's population social activity intensification have been determined and the process of "entrepreneurial inclusion" environment forming has been modeled.

Method of structural equations is used to assess the impact of bank lending on the indicators of business entities economic dynamics in Ukraine. This made it possible to determine the relationship between the indicators of the business lending sector, the efficiency of economic entities and the structure of their capital and to outline opportunities for building the development potential of the business sector.

The model of the adaptive mechanism of intellectual capital reproduction in the sector of higher education services has been developed and the scientific and practical toolkit of innovative educational technologies competence component development among young scientists has been formed.

It has been highlighted institutional miscalculations that determine the risks of necessary structural and technological changes for the implementation of the national economy balanced development concept. The scientific and methodical tools of substantiation of the most perspective structural changes on the sectoral and regional context has been formed.

Key words: socio-economic system, sustainable development, structural changes, "economy-ecology-society" triad, index of economic complexity, innovation, extractive institutions, entrepreneurial inclusion, technological transition; "green economy".

Підписано до друку 12.11.2021 р.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 1,9. Формат 60x84/16.
Наклад 100 примірників. Зам. № 236.
Віддруковано з готових оригіналів-макетів автора

Друк: ФОП Горенюк Ю. І. «Polylux design & print»
29017 Україна, м. Хмельницький, вул. Зарічанська 22/3
Тел.: (067) 30-70-976, e-mail: polylux.ua@gmail.com